TOPLUMSAL BARIŞIN İNŞASINDA HUKUKUN ROLÜ-2

HUKUKSAL DÜZENLEMELER

Neden
Yapılmalı?

Neler
Yapılmalı?

DİYARBAKIR | 2025

NAVENDA LÊKOLÎNÊN CIVAKÎ YA DÎCLE
DİCLE TOPLUMSAL ARAŞTIRMALAR MERKEZİ
DICLE SOCIAL RESEARCH CENTER

TOPLUMSAL BARIŞIN İNŞASINDA HUKUKUN ROLÜ-2

HUKUKSAL DÜZENLEMELER
Neden Yapılmalı-Neler Yapılmalı?

DİYARBAKIR – 2025

TOPLUMSAL BARIŞIN İNŞASINDA HUKUKUN ROLÜ-2

HUKUKSAL DÜZENLEMELER
Neden Yapılmalı-Neler Yapılmalı?[1]

8 Kasım 2025/Diyarbakır

1. Bu çalışma, 8 Kasım 2025 tarihinde Diyarbakır'da gerçekleştirildi. Rapor içeriği bu toplantı sırasında yapılan sunumlar ve tartışmalardan derlenerek hazırlanmıştır.

"Bu yayın, Toplumsal Barışın İnşasında Hukukun Rolü (2) Hukuksal Düzenlemeler Neden Yapılmalı, Neler Yapılmalı" adıyla 8 Kasım 2025 tarihinde Kanada Elçiliği'nin desteğiyle gerçekleştirilen toplantının tartışmalarını içermektedir. Yayın içeriği tamamıyla Dicle Toplumsal Araştırmalar Merkezi Derneği'nin (DİTAM) sorumluluğu altında olup Kanada Elçiliği'nin görüşlerini yansıtmamaktadır."

İÇİNDEKİLER

Kısaltmalar 5

Yayın Hakkında 6

DİTAM'dan 7

Açılış Konuşması-Mesut Azizoğlu (DİTAM YK Başkanı) 8

Toplumsal Barışın İnşasında Hukuksal Düzenlemeler Neden Yapılmalı? 10

Prof. Dr. Nilgün Toker-Akademisyen 11

Doç. Dr. Dilan Mızrak-Akademisyen 16

Dr. Salim Orhan-Akademisyen 23

Sorular, Katkılar ve Cevaplar 32

Toplumsal Barışın İnşasında Hukuksal Düzenlemeler-Neler Yapılmalı? 37

Av. Sezgin Tanrıkulu-CHP Diyarbakır Milletvekili 39

Av. Mehmet Emin Ekmen-DEVA Partisi Mersin Milletvekili 43

Av. Serhat Eren-DEM Parti Diyarbakır Milletvekili 48

Sorular, Katkılar ve Cevaplar 52

DİTAM YÖNETİM KURULU

Mesut AZİZOĞLU

Meral ÖZDEMİR

Sedat YURTDAŞ

Ahmet ÖZMEN

Barış YAVUZ

Sevim VURAL

Mahmut BOZARSLAN

Cihan AY

Nevin SOYUKAYA

Mahmut Lezgin YALÇIN

Dilan KAYA TAŞDELEN

RAPORLAMA

Halil BAYHAN

TASARIM

A Grafik Creative Solutions

KISALTMALAR

AİHM	Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (European Court of Human Rights)
AKP	Adalet ve Kalkınma Partisi
BBC	İngiliz Yayın Kurulu (British Broadcasting Corporation)
CHP	Cumhuriyet Halk Partisi
CMK	Ceza Muhakemesi Kanunu
DAİŞ	Irak Şam İslam Devleti (ed Devlet'ul İslamiy el-Irak veş-Şam)
DEM Parti	Halkların Eşitlik ve Demokrasi Partisi
DEVA Partisi	Demokrasi ve Atılım Partisi
DİTAM	Dicle Toplumsal Araştırmalar Merkezi
DTK	Demokratik Toplum Kongresi
ETA	Bask Yurdu ve Özgürlük (Euskadi Ta Askatasuna)
FARC	Kolombiya Devrimci Silahlı Güçleri (Revolutionary Armed Forces of Colombia
HDK	Halkların Demokratik Kongresi
IRA	İrlanda Kurtuluş Partisi (Irish Republican Army)
KCK	Kürdistan Topluluklar Birliği (Koma Civakên Kurdistan)
MHP	Milliyetçi Hareket Partisi
MİT	Milli İstihbarat Teşkilatı
ÖHD	Özgürlükçü Hukukçular Derneği
PKK	Kürdistan İşçi Partisi (Partiya Karkerên Kurdistan)
PVSK	Polis Vazife ve Salahiyet Kanunu
SHP	Sosyal Demokratik Halkçı Partisi
TBMM	Türkiye Büyük Millet Meclisi
TCK	Türk Ceza Kanunu
TMK	Terörle Mücadele Kanunu
UNDP	Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (United Nations Development Programme)

YAYIN HAKKINDA

"Bu yayın, Toplumsal Barışın İnşasında Hukukun Rolü (2) Hukuksal Düzenlemeler Neden Yapılmalı, Neler Yapılmalı" adıyla 8 Kasım 2025 tarihinde Kanada Elçiliği'nin desteğiyle gerçekleştirilen toplantının tartışmalarını içermektedir. Yayın içeriği tamamıyla Dicle Toplumsal Araştırmalar Merkezi Derneği'nin (DİTAM) sorumluluğu altında olup Kanada Elçiliği'nin görüşlerini yansıtmamaktadır."

DİTAM'dan

Dicle Toplumsal Araştırmalar Merkezi (DİTAM), kurulduğu 2010 yılından bu yana sivil toplum örgütlerini ve belirlenen temada uzman kişileri dahil ederek çalışmalarını yürütüyor. Bu kapsamda 8 Kasım 2025 tarihinde Diyarbakır'da 'Toplumsal Barışın İnşasında Hukukun Rolü (2) Hukuksal Düzenlemeler Neden Yapılmalı, Neler Yapılmalı' başlığıyla bir toplantı düzenledik. Toplantıda uzmanların katılımıyla aşağıdaki konular üzerinde tartışmalar yürütüldü;

Toplumsal Barışın İnşasında Hukuksal Düzenlemeler Neden Yapılmalı?

- Prof. Dr. Nilgün Toker-Akademisyen
- Doç. Dr. Dilan Mızrak-Akademisyen
- Doç. Dr. Salim Orhan-Akademisyen

Toplumsal Barışın İnşasında Hukuksal Düzenlemelerde Neler Yapılmalı?

- Av. Mehmet Emin Ekmen-DEVA Partisi Milletvekili
- Av. Sezgin Tanrıkulu-CHP Milletvekili
- Av. Serhat Eren-DEM Parti Milletvekili

Bu yayın çalışması, toplantı konusu üzerinde yapılan sunumları ve katılımcıların katkılarını içermektedir.

Raporun amacı, yakın dönemde Kürt sorununa dair çözüm tartışmalarında gündeme gelen hukuksal düzenlemelerin neden ve nasıl yapılması gerektiğine dair farklı uzman görüşleriyle tartışmalara katkıda bulunmak, kamuoyunu etkilemek ve bilgilendirmektir.

Rapor, Kürt sorununun çözüm tartışmalarına akademik ve hukuki bir bakış açısıyla katkıda bulunmak ve dünyadaki çatışma çözümü deneyimleriyle benzerlikleri ve farklılıkları örneklerle değerlendirmeleri içeren konuları kapsamaktadır. Yine dünyadaki çatışma çözümü uygulamalarının gösterdiği gibi toplumsal barışın inşasında hukukun rolünü öne çıkaran bir çerçeveye vurgu yapılıyor. Raporda özellikle pozitif barışa ulaşmak için negatif barışın devamının gerekliliğine, toplumlar arası güveni inşa eden uygulamaların ve söylemlerin önemi dikkat çekmektedir.

DİTAM olarak bu çalışmada sundukları destekler için konuşmacılarımıza, toplantı katılımcılarımıza, katılan paydaşlara teşekkürlerimizi sunarız. Raporun dönemin gelişmelerinin anlaşılmasında STÖ'ler, aktivistler, karar vericiler, siyasetçiler ve kamuoyu için bir kaynak olmasını umuyoruz.

Saygılarımızla

DİTAM Yönetim Kurulu

AÇILIŞ KONUŞMASI

Mesut Azizoğlu
DİTAM Yönetim Kurulu Başkanı

Değerli misafirler, sayın milletvekilleri, sivil toplum kuruluşlarının değerli başkanları ve yöneticileri, bölge barolarının değerli başkan ve yöneticileri ve değerli basın mensubu arkadaşlar,

DİTAM'ın düzenlediği "Toplumsal Barışın İnşasında Hukukun Rolü (2)" başlıklı toplantımıza hoş geldiniz.

Birinci toplantımızı 17 Mayıs 2025 tarihinde yine bu salonda yapmıştık.

Bugünkü toplantımızın alt başlığı; "Toplumsal Barışın İnşasında Hukuksal Dönüşümler" "Neden Yapılmalı, Neler Yapılmalı"

Yıllarca bu tür toplantılarda Kürt meselesinin neden çözülmesi gerektiği konuşuldu, son bir yılda yaşananların ardından bugün artık 'Neler' yapılması gerektiğini konuşuyoruz. "Neler Yapılmalı, Neden Yapılmalı, Nasıl Yapılmalı" Artık toplantı gündemleri bu başlıklar üzerinden gelişecek.

Bugün son dönemde Kürt meselesinin çözümüyle ilgili yapılması beklenen hukuksal düzenlemeleri 'Neden Yapılmalı ve Neler Yapılmalı' üzerine konuşacağız. Toplantının ilk oturumunda hukuksal dönüşümlerin nedenlerini, ikinci oturumda da meclisteki komisyon çalışmaları üzerinden hukuksal ihtiyaçları tartışmayı planlıyoruz

TBMM'de kurulan Milli Dayanışma, Kardeşlik ve Demokrasi Komisyonu'nun çalışmalarının ardından gerekli yasal düzenlemelerin yapılması ile ilgili toplumda beklenti oluştu. Komisyondan öncelikli olarak sürecin hukuksal altyapısını oluşturmakla ilgili bir beklenti var. İkinci olarak da toplumsal rızanın üretilmesi, adalet duygusunun sağlanması ve geleceğe yönelik ortaklaşmayla ilgili beklentiler var. Bugün 2. oturumda komisyon üyesi milletvekilleriyle bunları konuşacağız.

DİTAM olarak biz de 26 Eylül 2025 tarihinde komisyon toplantısına katılıp görüşlerimizi bildirdik. Komisyonda anlattıklarımızın DİTAM'ın 15 yıldır yaptığı bu tür toplantılarda konuşulanların bir özeti olduğunu söyledik.

PKK'nin kendini feshetme kararının ardından örgüt üyelerinin hukuksal durumun netleştirilmesi için yapılması gereken yasal düzenlemeler var. Ayrıca Kürt meselesini ortaya çıkaran kök sebeplere yönelik yapılması gereken yasal ve anayasal düzenlemelerle ilgili beklentiler var.

Kürt meselesinin çözümü için yapılması gereken yasal düzenlemelerin konuşulmaya

başlanmasıyla farklılıklar daha görünür olmaya başladı. Devletin Kürt meselesini çözme gerekçesi ve yaptıklarıyla, Kürtlerin gerekçeleri ve beklentileri arasındaki farklar netleşmeye başladı.

Devletin Ortadoğu'da yaşanan gelişmelerin ardından güvenlik nedeniyle başlattığı bu süreç, Kürtlerin 100 yıldır anlattıkları gerekçe ve beklentileriyle çok uyumlu değil. Oluşan bu farklılığın giderilmesi için Kürt meselesinin tanımında ve çözümünde ortaklaşmak gerekiyor. Herkes meseleyi kendi bakış açısı üzerinden tanımlıyor. Bu da farklı gerekçeler üzerinden farklı çözümlerin ortaya çıkmasına sebep oluyor. Oysa Kürt meselesi dil meselesidir, kimlik ve eşitlik meselesidir, adalet, hukuk ve demokrasi meselesidir. Kürt meselesinin çözümü için yapılacak tüm yasal düzenlemelerin bu kavramlar dikkate alınarak yapılması gerekiyor. Kürt meselesini tanımlarken, çözümler ararken bu kavramlar dikkate alınmazsa çözüme ulaşmak güçleşir.

Ama şunu da unutmamak gerekiyor. Hukuksal düzenlemeler doğru yapılsa da toplumun Kürt meselesiyle ilgili zihniyet değişimi çok kolay olmayacak, zihniyet değişiminin zorluğu ve bunun nasıl aşılabileceğine dair konular uzunca bir süre bu toplantıların gündemi olacak. Buna rağmen çözüm sürecine güvenin, desteğin artması ve toplumsal barışın inşası için hukukun katkısı çok önemlidir.

Toplumsal hayatın ve beraber yaşamanın temel düzenleyicisi olan hukukun bu meselede rolünü tamamlaması gerekiyor. Bugün burada konuşacaklarımız umarım buna katkı sunar

Bugünkü toplantımız 2 oturumdan oluşuyor.

1. Oturumun konuşmacıları; akademisyenlerden Prof. Dr. Nilgün Toker, Dr. Salim Orhan ve Doç. Dr. Dilan Mızrak'tır. Oturum Moderatörü, DİTAM Başkan Yardımcısı Av. Ahmet Özmen'dir.

2. Oturumun konuşmacıları da; CHP Diyarbakır Milletvekili Av. Sezgin Tanrıkulu, DEVA Partisi Mersin Milletvekili Av. Mehmet Emin Ekmen ve DEM Parti Diyarbakır Milletvekili Av. Serhat Eren'dir. Oturum Moderatörü, DİTAM Başkan Yardımcısı. Av. Barış Yavuz'dur.

Bugün burada bizlerle oldukları için tüm konuşmacılara DİTAM adına teşekkür ediyorum. Bugünkü toplantı için bu salonu bizlere tahsis eden Diyarbakır Ticaret ve Sanayi Odasına da çok teşekkür ediyorum. Katılımları için bütün konuşmacılara ve hepinize çok teşekkür ediyorum, saygılar sunuyorum.

TOPLUMSAL BARIŞIN İNŞASINDA HUKUKSAL DÜZENLEMELER NEDEN YAPILMALI?

Av. Ahmet Özmen-DİTAM Başkan Yardımcısı (Moderatör)

Değerli arkadaşlar, bugün salonda Büyükşehir Belediyesi Eşbaşkanımız, değerli milletvekillerimiz, siyasi parti genel başkanlarımız, bölge baroları başkanlarımız, Diyarbakır'ın sivil toplum temsilcileri, değerli şahsiyetler, siyasetçiler büyük bir ilgi göstermiş durumdadır. Hepiniz hoş geldiniz, hepinizi saygıyla sevgiyle selamlıyorum. Hun bi tev bi xêr hatin, ser sera, ser çavan re hatin.

PKK'nin silah bırakması ve devamla Türkiye'nin dışına çıkması, hatta sınırdan belirli bir mesafe de uzaklaşması sonrasında bugün artık 'Neler Yapılmalı'yı konuşacağız. Sayın Başkan hem DİTAM'ın görüşlerini hem de Kürt halkının beklentilerini dile getirdi.

Hukuksal düzenlemeler yapılmalı. Nedir bu hukuksal düzenlemeler? Öncelikle PKK üyelerinin sosyo-politik hayata katılımını sağlayacak, kendilerini yargılamadan ya da bir cezalandırmadan muaf tutacak bir düzenleme gerekiyor. Devamında Kürt kimliğinin, Kürt dilinin, Kürt kültürünün tanınması gerekiyor. Bunların anayasal düzlemde teminat altına alınması gerekiyor.

Kürtler için çıkarılması gereken diğer düzenlemeler neler, diye sıralarsak; ana dilde eğitim Kürt halkı için vazgeçilmez bir talep mahiyetindedir. Dolayısıyla önümüzdeki süreçte bu talebin de karşılanması gerektiği kanaatindeyim.

Diğer bir husus asimilasyon politikaları çerçevesinde köyler, göller, nehirler, dağ, tepe, dere vs. bunların tamamının isimleri değiştirildi ve Türkçeleştirildi. Dolayısıyla eski isimlerin iadesi ve kullanımının sağlanması da gereken bir zorunluluktur.

Özetle Kürt meselesi nedir? diye sorarsak, egemenliğin paylaşımı talebidir. Dolayısıyla yerel yönetimlerin güçlendirilmesi, merkezi yetkilerin yerel yönetimlere devri şeklinde bir egemenlik paylaşımı, başka bir deyişle Kürtlerin yerelde kendilerini yönetebilme hakkının tanınması ve bunun anayasal düzlemde anayasaya işlenmesi gerektiği kanaatindeyim.

Tekrar hepinizi saygıyla sevgiyle selamlıyorum. İlk sözü Sayın Nilgün Toker'e veriyorum.

PROF. DR. NİLGÜN TOKER
Akademisyen

Merhaba. Önce DİTAM'a davet için teşekkür ediyorum, sonra da hepinizi saygıyla selamlıyorum. Doğrusu Diyarbakır ekâbiriyle karşı karşıya olmanın hafif endişesi içerisindeyim. Çok uzun süredir insan hakları örgütleriyle çalışıyorum. İnsan hakları örgütleriyle konuşmaya alışkınım. O yüzden size biraz yabancı gelecek, hafif de sıkacak şeyler söyleyebilirim diye endişe etmiyor değilim. Ama doğrusu bu büyük katılımınız için çok da etkilendiğimi itiraf edeyim. Umarım bu karşılaşmadan hep beraber memnun ayrılırız.

Siyaset ve hukuk felsefecisiyim. Bir şey olup biterken, olup biteni olduğu haliyle konuşmak çok benim işim değil. Çünkü zaten de bilmiyorum. Şöyle sorular sormakla biraz mükellefim. Olup bitenin imkanları nedir, olup bitenler hangi kavramları çağırıyor gibi sorularla biraz mükellefim.

Toplumsal Barışın İnşasında Hukukun Rolü diye bir başlık bana verildiği anda, sizinle bu başlığı konuşmak için üç soru hazırladım. Toplumsal barışın inşasında hukuk, gerçekten bir role sahip midir? Hukuka böyle bir rol atfedebilir miyiz? Böyle bir rol atfedebilmemiz için hukuku nasıl tarif ediyoruz? Hukuk nedir? Hukukçuların hukukun ne olduğu konusunda muhtemelen düşünceleri açıktırlar ama bir felsefeci olarak benim o kadar açık değil. Daha önemli bir sorum var. Çok fazla siyasal aktörün de burada olduğunu hesaba katarak ama meselenin de esasen siyasi olduğunu da bilerek şunlar söylenebilir. Siyaset dediğimiz şey gerçeğin tarifi ile ancak kendi yolunu bulabilir ve biliyoruz ki bu süreç bir tür gerçeğin tarifinin de peşinde koşulduğu bir süreçtir.

Soru şu: Dünyanın her yerinde ama Türkiye'de daha ağır bir şekilde en hafif ifadeyle baskıcı rejim denilebilecek, kimilerimizin de yeni faşizm diyebileceği bir rejim altında hukuk gerçekten böyle bir role sahip olabilir mi? Daha açık olarak, siyasetin mümkün olmadığı koşullar altında hukuka böyle bir rol verebilir miyiz? Siyaseti mümkün kılmadan hukuktan bir rol bekleyebilir miyiz? gibi sorularım var. Bu soruları cevaplamak için de şunlar söylenebilir.

Hukuk Nedir? Hukuk, birçok biçimde tanımlanabilir. Hukukun tek biçimli bir tarifi yok. Kimine göre bir tür egemenliğin kendisi aracılığıyla tesis edildiği bir güç ilişkileridir. Marksizm de böyle der. Ama bir liberal demokrat bakış açısından hukuk, sadece yasak koyan değil, özgürlükleri de mümkün kılan, özgürlüklerin de mümkün olmasını sağlayan bir haklar sistemidir. Cumhuriyetçi bir bakış açısından hukuk bir rıza ve meşruiyet alanıdır. Galiba bu bizi çok ilgilendiriyor. Ama hukukun insan hakları bakışı açısından hukukun bir adalet arayışının alanı olarak tarif edilmesi gerekir.

Tam bu noktada barış sürecinden bahsedeyim. Barış sürecine ilişkin bir tutum beyan ederek başlayayım. Barış sürecini, adının nasıl tarif edildiğinden öte şöyle tarif

ediyorum. Büyük bir irade gösterildiği ve bir savaşmama kararı verilmesi çok önemlidir. Kürt meselesi çözülmemişken ve ortadayken, Kürt meselesini savaşarak değil siyaset aracılığıyla başka yöntemlerle çözme kararı verilmesi, yani savaşmama kararı, devrimci bir karar gibi geliyor. Bu karar, savaşmama, silahlı mücadele etmeme kararını verdim ama meseleyi çözdüğünüzü ilan etmiyorum, kararıdır. Meseleyi başka yollarla çözme inadı ve ısrarında devam edeceğim demektir. Bunun içinde siyaseti işaret etmesi var. Birtakım bilgileri ancak metinlerden elde edilebilir. Siyasete işaret ederken de bir tür yeni bir toplumsallığın inşası kavramı var. Demokratik bir toplumsallığın inşası kavramı altında da bunlar yapılıyor. Bu kavrama referans yapılıyor.

Komisyon ne yapıyor? Ne olacak? Hangi yasal düzenlemeler yapılacak?... Bunlar işin strateji, taktik ya da başka şeyleridir. Ama kendi adıma barışı şöyle tarif ederim. Barış, silahlı mücadelenin sona ermesi ya da çatışmanın yokluğu değildir. O yüzden bu sürece barış için bir geçiş dönemi diye tarif ediyorum. Bu sürece barış adını henüz koymayacağız. Çünkü barış, çatışmanın yokluğu değil adaletin tesisidir. Bir adalet meselesi varsa, ki ortada var, barış ancak adaletin tesisiyle mümkün olur.

O yüzden sorum şudur: Adaletin tesisinde hukukun rolü nedir? Ya da baskıcı rejimler altında hukuk bir rol olabilir mi? Jacques Derrida adlı bir ünlü filozofun 'adalet hukukun ötesinde ama hukuksuz da düşünülemeyecek bir şeydir' diye bir cümlesi var. Adalet, hukukun ötesinde ama hukuksuz da düşünülemeyecek bir süreçtir.

Hem insan hakları bakışı açısı, insan haklarının tarifi bakımından hem de hukuku tarif etmek bakımından Jacques Ranciere adlı siyaset felsefecisinin modern hukuku çok iyi kavramsallaştıran bir tanımı var. Ranciere, 'Modern hukukun ikili bir yanı vardır' der. 'Bir yandan düzen koyar.' Bir yandan düzenleyici, kural koyucu, normatiftir. Hukuk, herkesin ne yapacağını ne yapamayacağını, kim konuşabilir, kim sayabilir, kim görebilir, bir tür düzeni kuran, herkesi yerine yerleştiren, bir yerleştirme faaliyetidir. Kimin ne olduğunu da tarif eden ve sınırları da çizen bir şeydir. Buna düzen hukuku diyoruz.

Bu düzen hukuku, yerleştirme içerisinde herkesin payına ne düşüyorsa onu adalet diye tarif ediyor. Burada adalet dediğimiz şeyler de farklı farklıdır. Kimin adaletten ne anladığını kabul ederek modern hukuk adaleti şöyle tarif ediyor. Modern hukuk, yerleştiririm, tanımlarım ve yerleştirdiğim bütün yapılar içerisindeki ilişkideki herkesin payına düşeni almasını adalet diye tarif eder.

O yüzden Türkiye Cumhuriyeti hukuku, Kürtlere yaptığını adaletsizlik olarak hiç tarif etmedi. Zaten kendi adalet anlayışı içerisinde tarif edemez. Etseydi muhtemelen hukukunu değiştirirdi. O yüzden birincisi hukukun bu kısmı her zaman düzen tesis etmekle ilgili bir şeydir. Ama hukukun ikinci bir yanı var. Aydınlanmadan itibaren ya da hukuk devleti kavramının ortaya çıkmasından itibaren konuştuğumuz hukukun imkân dediğimiz bir yanı var. Bu, daha çok siyaset hukuku diye tarif edebileceğimiz bir şeydir. Bu da eşitlik mücadelesinin, hak iddiasının ve görünürlük mücadelesinin açığa vurulduğu alandır, daha doğrusu onu mümkün kılan alandır. Modern hukuk

bunu da mümkün kılıyordu. Hukukun yeniden kurulma imkânı da bu ikinci kısımdan geliyordu. Düzen koyucu normatif çerçevenin değiştirme kapasitesi de hukuk bir imkân olarak kamusal alanı, siyasalı, sivil alanı açıyorsa oranın dönüştürücü gücünü hukuka taşımaktır.

Marx'ın demokratik devrimleri önemsemesinin tek nedeni de buydu. Yoksa tesis ettiği düzenden dolayı değildir. Marx, imkân kısmının dönüştürücü gücünden beslenmek lazım diye düşünüyordu. İddiam şudur. Bu artık çalışmıyor. Dünyanın hiçbir yerinde böyle bir hukuk yok. Çünkü dünyanın hiçbir yerinde artık modern devlet yok. İlk kendisiyle hesaplaşmamız gereken gerçek, bugün içerisinde barışı konuştuğumuz koşulların, eski tanıdığımız devlet olmadığı, devletler olmadığıdır. Dünyanın hiçbir yerindeki devletlerde eski, birtakım filozofların tarif ettiği ya da kuramcılarla hukukun yeri, hukukun ikili yanı tarif edilmiş bir işlerliğe sahip, hukuku yerleştireceğimiz bir rejim yok. Yeni rejimlerin hukukla ilişkisi bambaşkadır.

Bu yeni rejimler, rejimlerin adına yeni faşizm, baskıcı, popülist otoriter, otoriteryalizm deyin, modern devleti tipik olarak taşıyan rejimler değildir. Bayağı yeni rejimlerdir. Yeni rejimlerin yeni birtakım özellikleri var. Hatta modernite öncesi birtakım şeyler ya da henüz tarif edemediğimiz nitelikler taşıyorlar. Bunlardan en önemlisi rejimler, çoğu zaman kural koyucu değiller, kural bozucudurlar. Kastettiğim, yeni rejimler kuralsız çalışıyorlar anlamında değil, mesela inşa ediciden daha çok bozucudurlar. O yüzden yeni rejimlerin yakalayamadığımız bir eylem tarzları var. Biraz zorlar. Böyle düzen kuran, sınırlar çizen bir şey olduğunu bildiğimiz yapıların da dağıldığı bir durumdayız. Bunun birçok kavramı var.

Modern hukuktan özellikle anladığımız şey şuydu. Bir yandan iktidarın meşruiyetini sağlayan bir düzen, bir yandan da özgürlüklerin ve hakların güvence altına alındığı bir yapıdır. Yeni baskıcı rejimler, hukuku boşaltarak çalışıyorlar. Bu rejimler altında görevimiz hukuka bir rol biçmek için hukuku yeniden tarif etmek ve bir hukuk inşa etmektir.

Bu hukuk nasıl bir şey olacak? Kısaca neyi kastettiğimi yeni rejimlerle anlatayım. Yeni rejimler, hukuku ortadan kaldırmıyorlar. Terim tam da hukukun boşaltılmasıdır. Tam tersine yeni rejimler, hukuku aşırı kullanıyorlar. Hukukun aşırı kullanımıdır. Egemenliğin keyfiyetini meşrulaştıran bir gösteri alanı hukuktur. Hukuk, rıza üreten bir mekanizma değil, tam tersine sadakat ve korku üreten bir mekanizma oluyor. Hukuk, akıl yerine daha çok bir tür sadakat ve duyguların işin içine karıştığı bir form olarak içeriğinden tümüyle boşaltılmış demektir. Ortada adaletten, adalet kavramından tümüyle bağı kopartılmış bir hukuk var. Hukukun artık ikili yanı yok. Mevcut hukukun tek bir yanı var.

Bununla birlikte hukuk tümüyle işlevsiz değil. Ancak hukuk aşırı kullanım altında ciddi bir işleve sahip yeni rejimlerde, disiplinin, sadakatin ve aynı zamanda dışlamanın ve cezalandırmanın aracı olarak çalışıyor. Hukukun dönüştürülmüş yeni bir işlevi var

ama adaletle bir ilişkisi yok. Adalet ile ilişkisi kopartılmış bir hukuk var. Bunun şöyle bir sonucu var. Hak talep edecek bir kamusal alanın bastırılması, yurttaşlığın pasif pasif rızaya indirgenmesi ve siyasetin anlamının yönetenin sadakatine dönüşmesidir.

Türkiye, hukukun bu dönüştürülmüş halini en ağır ve en yüksek seviyede yaşayan ülkelerden biridir. Ama acayip bir durumla karşı karşıyayız. Yeni rejimler altındaki faşizan tarzın en güçlü kendini gösterdiği bir rejim altında barış konuşuyoruz. Burada bir tuhaflık var. Bu tuhaflığın nasıl mümkün olduğuna dair bir fikrim var. Tam da yeni rejim bu tuhaflıkları yapabildiği için yeni rejimdir. Beklenmedik gibi görünen, bize şaşırtıcı gibi görünen, eski ideolojik yapılarla tarif etmemizin mümkün olmadığı gibi görünen şeyleri yapabildiği için bunlar yeniler. Bu rejimin farkı, tam da bunu yapabilme kapasitesindedir. O yüzden şaşırdığımız şey, aslında yeni rejimin karakteridir. Yeni rejimin kural koymadan çalışabilmesi, bozarak çalışabilmesidir. Bir belirsizlik rejimi adı altında hiçbir şey belli olmadan ortada bir gösterinin var olmasıdır. Şu anda hiçbir şey bilmiyoruz, hiçbir şey belli değil ama bir gösteri var. Gösterinin içeriğini hep beraber bekliyoruz. Gösteri toplumu gibi bir şeyleri yansıtan Simulakrum[2] terimi var. Bunun şahekasını yaşadığımız şöyle bir yerimiz var.

Hukuk ve siyaset arasındaki kurucu ilişki bize bir imkân alanı açar, her zaman açar. Galiba o imkânın peşinde koşmamız lazım.

Hukukun en baskıcı formunda bile bir adaletin kalıntısı vardır. Çünkü hak talep etme alanından konuşmamızı mümkün kılar. Her zaman bir adalet arayışı, hukukla ilişki kurmak ister ve o adalet arayışından gelecek bir dinamik vardır. Hukuk ne kadar araçsallaştırılırsa, araçsallaştırılsın hukukun dışından gelen bir adalet arayışını ortadan kaldıramaz. Hukuk sürekli bu adalet arayışıyla da yüzleşmek zorundadır. Esas derdimiz o yüzleşmeyi sağlamaktır.

Bir hukuka, şu kavramlar altında rol biçmemiz gerekir. Yurttaşlık, meşruiyet, ortak dünyanın kurulmasıdır. Bir arada nasıl yaşayacağız sorusuna yanıt aranan bir alandan yeni bir hukukun zorlanmasıdır. Bu durumda hukuku yeniden tarif ederek şöyle demiş oluruz. Hukuk, bütün o yanları dışında bir toplum için düzenleyici bir şeydir. Hukuk, bir arada nasıl yaşayacağız sorusunun sorulduğu ve yanıt arandığı bir mekanizma olarak tarif edilirse, yeni bir hukuk peşinde koşabiliriz. Ama bu hukuku mümkün kılan eylem kapasitesidir, anayasa yazarları değildir.

Ortak bir eylem kapasitesinin genişlemesi lazım. Siyasal kapasiteden, siyasetten bahsediyorum. Hukuka kurucu bir rol yükleyeceksek, siyasetin hukuku kurma kapasitesinin güçleneceği bir rolden bahsediyoruz demektir. Burada sadece birilerinin meclis koridorlarında yasa yazmasından yasa uzmanından yasa yazmasından değil

2. Simulakrum, doğadaki cansız maddelerin kendiliğinden, bir anda veya zamanla bir canlıya benzer biçim almasına ve bu tür oluşumlara verilen addır. Felsefede ise Jean Baudrillard görüşüne göre orijinali, gerçeği, ilk örneği olmayan; kendisi zaten kopya olan bir şeyin kopyasını anlatan bir terimdir. Simulakrum - Vikipedi (01.01.2026)

siyasete düşen bir rolden bahsediyoruz. O yüzden toplumsal barış dediğimiz anda eşitler arası bir tanınma ilişkisini tesis edecek bir demokratik toplumsallık inşa etmek ve bu inşayı da tanıyacak bir hukuk istiyoruz. Toplumda demokratik tanınma, yurttaşlar arasında eşitlik bağıntısını kuracak bir karşılıklı tanınma ilişkisi kurmak istiyoruz. Bu tanınmanın hukuka tecessüm etmesini, tecessüm eden hukuk toplumsal öğreticiliğini sürdürsün istiyoruz.

Aslında hukuk öğretir. Hukuk, hak öğretir. Türkiye olarak bir talihsizliğimiz var. Bizde hukuk hep giydirilmiş hukuktur ve ondan bir şey öğretmesini bekledik. Türkiye Cumhuriyeti'nin hukuku bize dışlanmayı öğretti. Eşitsizliği meşrulaştırdı. Şimdi bu öğretmeyi değiştirmek istiyoruz.

Hukukun bu öğretmesini değiştirmek için toplumsal ilişkiler dokusunda da bir şey değiştirmek istiyoruz. Bunu hukuktan da istiyoruz. O zaman hukukun gerçekten kurucu gücünün açığa çıkması lazım. Bu güç kamusal alandır. Hukuk, barışın sonucu olmaz. Barışı da kurmaz. Hukuk, barışın ancak bir ifadesi, adalet arayışının ifadesi olur. O yüzden eşitsizlik mücadelesi, hak talep alanı açılmadığında, kamusal alan açılmadığında yazılacak her metin, içine ne yazılırsa yazsın, Cumhuriyetin giydirilmiş hukukundan farklı bir şey olmayacaktır. Topluma başka bir şey öğretecek bir hukuk ancak siyasal alanın açılmasıyla mümkündür.

Geçiş dönemi yasaları, tabii ki yazılacak. Çünkü onlar, konuşmamızın imkânını sağlayacaklar. Orada mesele yok. Ama anayasa, hukuk derken siyasal alanın açılmasını öncelemediğimiz her türlü konuşma, baskıcı rejimin varlığını görmezden gelerek yapacağımız bir konuşma olur. Teşekkür ederim.

Av. Ahmet Özmen-DİTAM Başkan Yardımcısı (Moderatör)

Teşekkür ediyoruz. Konuşmada özetle silah bırakma, savaşmama kararının devrimci bir karar olduğu, içerisinde yaşadığımız sürecin barışa giden bir süreç olduğu, barışın sağlanabilmesi için öncelikle adaletin tesis edilmesi gerektiği, bunun yolunun da siyasal alanın açılması olduğu, siyaset yapmanın mümkün kılınması olarak yeni bir hukuk düzeninin neler barındırdığı gerektiği ve bizim hayal ettiğimiz düzeni hukuk içerisinde nasıl inşa edebileceği anlatıldı. İkinci konuşmacımız olarak Atılım Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nden Sayın Dilan Mızrak'a sözü veriyorum.

DOÇ. DR. DİLAN MIZRAK
Akademisyen

Herkese merhaba. Ben de DİTAM'a teşekkür ediyorum.

Neden bazı hukuki, yasal düzenlemelere ihtiyaç var? 'Neden bazı düzenlemeleri yapmalıyız' konusunu Yurttaşlık, Kültürel Kimlik ve Silahların Bırakılması olarak üç başlık altında topladım. Ayrıca bazı somut meseleleri aktaracağım. Bahsettiğim üçlü yapıya geçmeden geçmişteki deneyimlerden yola çıkarak bir iki şey aktarılabilir. Bu süreçte bizler bütün barış süreçlerini incelemeye çalışıyoruz, çalıştık ve her birinde barış anlaşması nasıldı, hukuki zemin nasıldı, bunları ortaya koymaya çalışıyoruz.

Her bir etnik çatışma biriciktir. Toprakların yapısı, savaşan gruplar vs. nedeniyle etnik çatışmalarda geçmiş deneyimlerden yararlansak bile her zaman aynı sebeplerin aynı sonuçlara sebep vuku etmiyor. Barış anlaşmaları ile ilgili örneklere baktığımız zaman IRA ile yapılan Kutsal Cuma, Hayırlı Cuma Antlaşması'nda (Good Friday Agreement) barış anlaşması referanduma sunulduğunda anlaşma %70'lik bir kabul oyuyla geçti. Oysa Kolombiya'da FARC ile yapılan barış anlaşması sunulduğunda bu destek %49,2'de kaldı. % katılımcıların 50.8'i hayır oyu verdi. Dolayısıyla her sürecin farklı olduğunu bilmemiz gerekiyor. Ama tabii ki geçmiş deneyimlerden yararlanmalıyız.

Geçmiş deneyimlerde neler vardı? Süreci başarılı kılan öğeler nelerdi? Çok önemli bir öğe olarak üçüncü gözün varlığıdır. Bir arabulucunun, kolaylaştırıcının varlığı, çatışma çözümlerinde en önemli unsurlardan biridir. Ama bu arabulucu, garantör, belli özelliklere sahip olmalı. Her iki tarafa eşit mesafede olmalı, tarafsız yürütmeli. Kesinlikle süreç aceleye getirmemeli. Kısaca, bir rapor hazırladım bitti şeklinde bakmamalı. En önemlisi de tarafları iyi tanıyor, biliyor olmalı. Süreci de iyi biliyor olmalı. Bu üçüncü göz, uluslararası bir garantör olabilir. Kuzey İrlanda sürecinde olduğu gibi ya da sivil toplum örgütleri de olabilir. Örneğin Türkiye'de tanınmış yazar, çizerler, din insanları vs. dahil edilebilir. Bu tür arabulucuların varlığı çok önemlidir. Çatışma çözümlerinden yola çıkarak önemli şeyler söylenebilir.

Şu anda bir komisyon var. Tek bir komisyon yetmez. Bu komisyona bağlı veya daha özgür çalışan pek çok alt komisyona ihtiyaç var. Hakikat ve uzlaşma komisyonu, silah bırakan örgüt üyelerinin istihdamına ilişkin komisyon, ekonomik meselelere ilişkin komisyon, insan hakları komisyonu ve buna bağlı pek çok alt komisyon, kültürel kimlik hakları komisyonu, yasa izleme komisyonu gibi komisyonların kurulması da gereklidir.

Türkiye ile ilgili çözüm süreci biricik, özgündür. Ancak şunu da bilmemiz gerekiyor. Bu ülkede sınırlı bir yasal reformla meseleyi çözemeyiz. Türkiye'de söylenildiği gibi bu mesele 50 yıllık bir mesele değil. Hatta bazılarının söylediği gibi Cumhuriyet ile başlamış bir mesele de değildir. Gerçek anlamda Kürt meselesinde bir çözüme ulaş-

mak istiyorsak 1500'lü yıllara kadar gidip Kürtlerin talepleri neden hep reddedildi? Kürtler neden hep ikinci sınıftı? Bunları görmek için iyi bir tarih incelemesi, doğru bir tarih incelemesi lazım.

Bir de geçmişe takılıp kalmadan geçmişin hesabı görülmeden, mağdurların maddi ve manevi tazmini sağlanmadan barışın sağlanması zor. Negatif barış dediğimiz aşama sağlanabilir. Şiddetin durması sağlanabilir. Nasıl sağlanabilir? Taraflardan biri devlet oluyor. Meseleye tasfiye olarak bakar. Yıllardır acılar çekmiş, savaşmış bir grup da sadece belli bir talepler manzumesine indirgerse o zaman negatif barışı sağlanabilir. Bugün medyada da politik alanda da kullanılan yasal reformlar neler olacak? Ceza Kanunu'nda değişiklik, Terörle Mücadele Kanunu'nun ilgası, Polis Vazife ve Salahiyet Kanunu'nun ilgası, infaz düzenlemeleri, umut hakkı, kayyum politikasından vazgeçilmesi gibi düzenlemeler önemli ama bunlar sadece negatif barış aşamasının önlemleridir. Gerçek anlamda barış için yapısal şiddetin son bulması, bir daha silah kullanılmaması için pozitif barış için meselenin ilmek ilmek işlenmesi, çok derinlemesine analiz edilmesi gerekiyor.

Özerklik ve etnik çatışma çalışan önemli bir akademisyen olan Osipov, akademisyenleri, var olan terminolojiye bağlı kaldıkları için eleştirir. Türkiye'de nasıl bir çözüm olmalı dediğimiz zaman bölgesel özerklik için İspanya'ya, desantralizasyon için Fransa'ya ya da kültürel özerklik meselesinde post Sovyet ülkelere, Estonya'ya, Macaristan'a bakıldı. Ama bu terminolojiye bağlı kalmak zorunda değiliz. Kendi kavramlarımızla bazı meselelerin çözümü sağlanabilir. Bu çok önemlidir. Yine bu süreçte katı, keskin ve kesin düzenlemelerden ziyade zamana yayılmış, etraflıca çalışılmış bazı düzenlemeler içermesi gerekir.

Yurttaşlık

Üç başlık ilki yurttaşlıktır. Neden yurttaşlığı bu kadar problem haline getirdik? Kürtler neden yurttaşlığı problem haline getirdi? Doğduğunuz anda bir dilin, dinin, etnik kimliğin içine doğabilirsiniz ama yurttaşlık fiktif bir kavramdır. Yurttaşlık modern devletin kavramlarındandır ve yaratılmış bir kavramdır. Dolayısıyla bunu düzenlerken eğer bir etnisiteyi ya da herhangi bir kültürel dinsel, dinsel imayı barındıran bir yurttaşlık tanımı yaparsanız, bu tanım ayrımcı, dışlayıcı, hegemonik, diğer etnik grupları, dil ve dinleri dışlayıcı bir hale gelebilir. Ulus üzerine çalışan Ernest Renan, ulusu objektif ve subjektif noktalara bağlar. Dil, din, etnisite önemlidir ama bir ulusu ulus yapan esas bağlar geçmişteki bazı anılar, beraber bir şeyleri başarmış olmak ve gelecekte birlikte yaşama arzusudur.

Türkiye'de anayasaya baktığımız zaman Kürtlerin kendilerini bu ulus fikrine ne kadar ait hissettikleri sorgulanabilir. Çünkü gelecekte birlikte yaşama arzusunda sıkıntı var. Anayasadaki ulus kavramı yerine, devlet-ulus çifti yerine, devlet-toplum çiftine geçilmesi gerekir. O zaman birçok kesimi dahil ettiğiniz ayrımcı politikalardan uzaklaştığımızda çoğulcu bir yapıya geçebiliriz.

Buradaki eşitlik ve adalet, liberal sistemin bahsettiği yasa önünde eşitlik değildir. Eşitlikten anladığımız feminizm gibi dezavantajlı grupta olanların bu dezavantajının ortadan kaldırılmasını savunur. Kurumsal yapıda bir sorun olduğunu söyler. Bütün kurumlarla ilgili yeniden bir düzenlemeye gidilmeli. Eşitlik ancak böyle olabilir.

Yurttaşlıkla ilgili çok sık vurguladığımız kavram anayasal yurtseverlik kavramıdır. Bir anayasa mahkeme yargıcı, kavramı eleştiriyor. Seminer odalarında çıkarılan renksiz, soluk bir kavram anayasal yurtseverliktir. Ama bazı uygulamalara baktığımız zaman bu kavramın bir yargıcın söyleminden çıktığını ve gerçekten etkili sonuçlar doğurduğu görülebilir. Mesela kimler için anayasal yurtseverlik kavramı önemlidir? Acılarla yoğrulmuş bir toplumsal yapıda, bu acıların üstesinden gelebilmenin yolu aslında anayasal yurtseverliktir. Örneğin Nazi Almanya'sı Yahudi Soykırımı, öjeni politikaları, ağır insan hakları ihlallerinden sonra yeni bir anayasa yapıldığında Batı Almanya şuna dikkat ediyor. Batı Almanya, milliyetçilik, ulus gibi kavramlardansa anayasal değerler üzerinde duruyor. Anayasal yurtseverlik, farklılıklar ölçüsünde herkesin kendine ait hissettiği oydaşmacı bir sistemdir. Kürtlerin kendilerini bir uzlaşıyla ait hissettikleri bir sistem ancak anayasal yurtseverlik kavramıyla olabilir.

Burada da anayasa dediğimizde hükümlerden bahsetmiyoruz. O nedenle yurttaşlıkla ilgili şikâyet var denildiğinde, Anayasa'nın 66. Maddesindeki 'Türkiye Cumhuriyeti'ne vatandaşlık bağı ile bağlı olan herkes Türk'tür' ifadesi değişse ve herkes Türkiyelidir, denilse de pek bir sonuç doğurmayacaktır. Sadece hükümdeki düzenleme, pozitif barış anlamında arzu ettiğimiz bir sonuç olmaz. Ancak anayasa, anayasacılık faaliyetleri sonrası ortaya çıkmış, etik değerleri, ilkeleri içeren bir metin olduğu kabul edilirse, buna ilişkin bir bakış açımız olursa bir anlam ifade eder. Nitekim Kürt dili ile ilgili pek çok reform 2001'den sonra yapıldı. Ama hala kültürel kimliğe ilişkin pek çok sıkıntı, talep var.

Eşitlik ile ilgili şu söylenebilir. Türklerin, Kürtleri çok iyi tanımadığı görülmektedir. Kürtler, Türkleri iyi tanır ama Türkler, Kürtleri pek tanıma zahmetine girmiyorlar. Bu durum, eşitlik olmadığını gösteren bir şeydir. Kürt dediğin zaman ya Kürtler politik anlamda bir problem olarak algılanır ya dizilerde sunulan bir tipoloji olarak görülür ya da otantik bir nesne olarak görülebilir. Oysa Kürt şiirleri, Kürt destanları, şarkıları da Türkler tarafından bilinirse Kürt edebiyatı, sanatı da eğitime girdiği zaman, bununla ilgili hukuki düzenlemeler yapıldığı zaman eşitliğin sağlanmasında bir yol alınabilir. Devletin en önemli ideolojik aygıtı eğitimdir. Ders kitaplarında, edebiyat kitaplarında dünyanın her yerinden her ülkenin destanı yer alır ama bir Kürt destanı yer almaz.

Kültürel Kimlik

Kültürel kimlik ilgili de şu söylenebilir. Kimlik, insanın kendini tanımlama biçimidir. Kültürel kimlik de bir halkın geçmişten getirdiği kodlarla kendini nasıl ortaya koyduğu, kendini nasıl farklılaştırdığıdır. Dolayısıyla kimliği olmayan insanı tanımanız da mümkün değildir. Bu nedenle kültürel kimlik talepleri, insan onuru ile bağdaştırılır. Hem

hukuki anlamda bütün insan hakları sözleşmelerine girmiş insan onuru kavramı ile hem de felsefi anlamdaki insan onuru ile bağdaştırılır. Kültürel kimlik talepleri doğrudan insan onuruyla ile bağdaştırılır. Bu nedenle önemlidir. Eleştirim 'Kültürel kimlik taleplerimiz var' denildiği zaman Kürtlerin taleplerini çok sınırlı bir düzeyde aktarılıyor olmasıdır. Ana dilin kullanımı, ana dilde eğitim ve ana dilin kamusal alanda kullanımı yeterliymiş gibi düşünülüyor. Oysa kültürel kimliğin içeriği çok geniştir. Örneğin, halkı var eden sembollerin, amblemlerin kullanılması kültürel kimliğin içindedir. Yine doğal zenginlikler, çevre, ekonomik sistem, ticaret, bu konudaki politikaların hepsi kültürel kimliğin içindedir. Dolayısıyla buna ilişkin düzenleme talebi varsa yaygın medya kullanımı, amblemlerin, sembollerin kullanımı, ana dilde eğitim, üniversite kurma, doğal kaynakların değerlendirilmesi, Kürtlerin ticaret hayatının geliştirilmesi bunların tümü kültürel kimliğin içindedir.

Kültürel kimlikle ilgili farklı bir kavramı da kullanmamız gerekir. 'Kültürel kimlik hakları talebi var.' denildiği zaman sınırlı bir talep oluyor. Özerklik çalışanlar, bilir ki kültürel kimlik hakları talebi bireysel bir kültürel özerklik talebidir.

Türkiye, Birleşmiş Milletler Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi'nin 27. maddesine çekince koymuştur. Bu süreçte en çok talep edilen şeylerden biri de bu çekincenin kaldırmasıdır. Yine, Avrupa Konseyi Ulusal Azınlıkların Korunmasına İlişkin Çerçeve Sözleşmesi'ndeki çekincelerin kaldırılması veya bazı sözleşmelerin onaylanması, kimi sözleşmelerden tek taraflı çıkamama gibi unsurlar benimsenmelidir. Ama kültürel kimliğe ilişkin Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi'nin 27. Maddedeki çekincenin kaldırılması tek başına yeterli değil. Çünkü 27. madde azınlık haklarına ilişkin bir konudur. Azınlıkların, belli bir etnik gruba mensup kişilerin kültürel kimlik haklarını kullanmalarına ilişkindir. Oysa daha sağlam, pozitif barışı sağlayacak, bu topraklarda gerçekten bir daha şiddetin ortaya çıkmasını engelleyecek, her iki tarafı da mutlu edecek bir düzenleme gereklidir. Kürt tarafına baktığımızda kültürel özerklik sistemidir.

Verili bazı terminolojilere bağlı kalmak zorunda değiliz. Kültürel özerklik ile ilgili okuduğunuzda farklı şeyler çıkabilir ama burada kastım neden önemli olduğuyla ilgilidir, kurumsallaşmadır. Kültürel özerkliği, kültürel kimlik haklarının kullanılmasından, talebinden ayıran şey kurumsal bir yapı olmasıdır. Kültürel özelliği uygulayan ülkeler var. Hatta en iyi uygulandığı ülke olarak Estonya diye geçer. Örneğin Estonya'da Yahudi topluluk için bir kurum söz konusudur. O etnik gruba mahfuz bir alan sağlanmış durumdadır. Bir kurum kuruluyor ve kültürel kimlik politikasından bu kurum yetkilidir. Ana dilde eğitim mi verilecek, üniversite mi açılacak, ticari hayat, doğal zenginlikler, bunlarla ilgili kararlar mı alınacak? Bu kararları bu kurum alıyor.

Kurumun özelliği, devlet, kurumun kararlarını ilga edemiyor ya da buna müdahale edemiyor ve kurum sıradan bir dernek gibi özel hukuk statüsünde değil, kamu hukukuna tabidir. Bu da güçlü bir yapı demektir. Kolektif hakların sağlanması, çekincelerin kaldırılması önemli ancak bu alanda mahfuz bir alan sağlarsanız, gerçek anlamda kurumsal bir yapı taleplerini daha çok yerine getirecektir. Çünkü Kürtlerin farklı bir

kültürel kimliği söz konusudur. Bu da azınlık haklarının sağlanmasıyla yerine getirilemeyecek bir durumdur. Bu kültürel kimlik, örgütlenme özgürlüğünün de ötesinde bir şeydir. Çok detaylı çalışmalar var. Bizlerin oturup her bir konu üzerine tek tek, uzun uzun tartışması, konuşması gerekiyor.

Silahların Bırakılması

Silah bırakma meselesi neden önemlidir? Dünya literatürüne baktığımız zaman Birleşmiş Milletler, bu konuyu silahsızlanma, terhis ya da tasfiye ve entegrasyon olarak anlatır. Ama silahsızlanma deyimi çok tercih edilen bir kavram değil. Mesela FARC, silahsızlanma yerine "silah bırakma kullanılsın', özellikle anlaşmada bu tanımın geçmesini istiyor. Çünkü silahsızlanma bir tür yenilgiyi, teslim olmayı anlattığı halde silah bırakma askeri düzlemden politik düzleme geçişi ifade ediyor. Birleşmiş Milletler literatüründe silahsızlanma kullanıldığı halde silah bırakma daha doğru bir deyimdir.

Silah bırakmayla ilgili söyleyeceğimiz en önemli şey, siyaset biliminde taahhüt sorunu diye geçen meseledir. Silahlı örgüt, silahı bırakır ama devlet bir süre sonra süreçten acaba vazgeçer mi, tekrar bir infaz politikası başlar mı? En büyük korku budur. Dolayısıyla devletin örgüte verdiği sözlerden kolayca vazgeçemeyeceği bir sistem kurulmalıdır. Biz, geçmiş deneyimlere bakılırsa, yaşanan barış süreçlere bakıldığında görülen şudur. Barış için yasal bir çerçeve olsun, kültürel kimlik hakları olsun, belli kanunlarda değişiklikler olsun denir ama önce sürecin hukuki bir düzleme kavuşturulması gerekiyor. Bir barış anlaşması ve bu anlaşmanın bağlayıcılığı söz konusu olacak. Hatta uluslararası bir teminat da bunun için sağlanabilir. Ancak bundan sonra güven, taahhüt sorunu denilen mesele aşılabilir.

Silah bırakmanın doğrudan barışı sağladığına ilişkin ampirik bilgiler elimizde yok. Çeşitli barış süreçlerine baktığımız zaman farklı deneyimler görülüyor. Mesela Mozambik'te 20 yıl boyunca anlaşma devam ettiği halde silahların depolarda saklandığı bilinmektedir. Ya da Guatemala'da ve Kolombiya'da silahlara ulaşım çok kolay olduğu halde örgüt üyeleri tarafından, barış anlaşmasına uyulduğu ve silah kullanmanın tercih edilmediği görülmektedir. Ya da IRA örneğine bakıldığında 1998 yılında anlaşma yapılıyor ama IRA'nın silahları tamamen bırakması 2005'i, IRA'nın da kendini tamamen feshetmesi de 2008'i buluyor. Aslında bu süreçlerin çok uzun olduğunu, silah bırakmanın da tedrici bir şekilde gittiğini belirtmemiz gerekiyor. Silah bırakmanın sembolik önemi fazladır.

Birleşmiş Milletler'in dahil olduğu süreçlere baktığımızda, ki Birleşmiş Milletler pek çok sürece dahildir, silahların sivil yapılar tarafından teslim alınmıştır. Ama örneğin Kolombiya'da sembolik anlamı çok fazla olduğu için daha iyi bir süreçten bahsedilebilir. Mesela FARC 2017'de daha önce iki tüfekten oluşmuş bayrağını gül desenine çevirdi. Barış antlaşması, çatışmada kullanılan mermilerin eritilmesi ile yapılan kalemle imzalandı. FARC gerillaları, anlaşmaya üzerlerinde 'mermiler sustu. Bizim için artık eğitim önemli, siyaset önemli' gibi yazılarla çıktılar. En önemlisi de FARC'ın silahları,

Bogota, New York, Havana gibi şehirlerde anıtlara dönüştürüldü.

Geçmişle hesaplaşmada yas kültürünün, özür dilemenin, anıtların ne kadar önemli olduğu belirtilir. Bu arada özür dilemek 'söyledim, kurtuldum, tamam bitti, özrümü diledim, itirafımı yaptım' şeklinde yozlaştırılan, ahlaki olarak değeri düşürülen bir şey değildir. Özür politikası, ki hakkında onlarca kuramsal çalışma var, gerçek anlamda mağduriyetleri anlayan, mağduriyetlerin giderilmesi için çabalayacağını belirten bir özür sistemidir. Silah bırakmanın sembolik öneminde, bu tür anıtlar geçmişle hesaplaşma bakımından önemli olacaktır.

Entegrasyon, Bütünleşme Aşaması

Diğer aşamalar, terhis, Birleşmiş Milletler tasfiye ifadesini de kullanıyor ama entegrasyon süreci, çok önemli süreçlerdir. Çünkü süreci baltalayan önemli meselelerden biri bu tasfiye aşamasıdır. Geçmişteki barış süreçlerine baktığımız zaman bir örgütün yekpareliği çok önemlidir. Örgütü ikna edebilecek kişilerin varlığı çok önemlidir. O nedenle Öcalan, bu süreçte çok önemlidir. Çünkü farklı söylemlere inanabilecek, bunu takip edebilecek pek çok örgüt üyesi olabiliyor. Barış süreçlerine baktığımız zaman farklı yapılar varsa en tehlikeli durum budur. Barış süreçlerinde silahını bırakmayan, gizleyen, toprağa gömen örgüt üyeleri görülmektedir. Burada yekparelik çok önemlidir. Kiminle anlaşma yaptığınız çok önemlidir. Ama daha da önemli aşama entegrasyon, bütünleşme aşamasıdır.

Entegrasyon, bütünleşme aşamasından ne kastediliyor? Örgüt üyeleri, suça karışmış militanlar, suça karışmamış militanlar mı? ... Barış süreçlerine baktığımız zaman bu konuda çok ciddi bir ayrım yapmaktan ziyade genel olarak bütün örgüt üyelerinin entegrasyonundan bahsetmek gerekiyor. Bir taraftan da yapılacak şey sadece siyasete katılmakmış gibi bir anlayış da yanlıştır. Belli başlı örgüt üyeleri siyasete katılabilir ama devletin yapması gereken pek çok alandaki bu bütünleşmeye zemin hazırlamasıdır. Psikolojik destek, daha önce eğitimini yarıda bırakmış örgüt üyeleri için eğitimlerini tamamlama imkanları, mesleki eğitimler, yerlerine dönüş gibi... Örgüt üyelerinin daha önce bulundukları konumlara dönmeleri kabul edilemez, istenmez. Çünkü daha önceki süreçlere baktığımız zaman epey sıkıntıya sebep olmuş. İntiharlar, suç oranlarının artmasıyla karşılaşılmıştır.

O nedenle hem psikolojik destek hem de talep edilen yere dönüş psikolojik ve mahalle anlamda çok önemlidir. Entegrasyon sürecinde yaşanan en büyük problem yeni bir sosyal statüdür. "Eski terörist statüsü" çok tehlikelidir. Damgalanmaya, toplumdaki ayrımcılığa ve en önemlisi yatay şiddetin artmasına sebep olabilecek bir statü, tehlikelidir. Bu nedenle devlete çok büyük bir iş düşüyor. Devletin böyle bir tabaka oluşmasını engelleyecek yasal düzenlemeleri yapması gerekiyor.

Ayrıca nefret söylemi, nefret suçu var. Nefret söylemine ilişkin düzenlemelerde Türkiye çok geridedir. Türkiye'nin düzenleme yapması gerektiği bir konudur. Türkiye'de

nefret söylemine ilişkin düzenlemeler de gerekiyor. Entegrasyon süreci çok pahalı ve sıkıntılı bir süreçtir. Bazı süreçlerde devletler, Birleşmiş Milletler'den yardım almışlar. UNDP gelişim programı, birçok ülkeye destek vermiş. Türkiye de böyle bir destekten, sivil toplumdan, Türkiye'nin ekonomik olarak fayda sağlayabilecek kurumlarından yararlanabilir. Örgüt üyeleri ile ilgili entegrasyon sürecinde gözetim ve destek çok önemlidir.

Geçmiş deneyimlere bakıldığında yerelleşme ya da desantralizasyon veya yerel özerklik konusu var. IRA'nın en büyük şikâyeti, bu kadar yıl sonra kamu kurumlarında daha çok Protestanların çalıştırılması konusudur. Bu büyük bir huzursuzluk sebebidir. IRA ile Birleşik Krallık arasında başka bazı sıkıntılar da var. Örneğin geçmişin suçlularının yargılanması meselesinde IRA militanlarının yargılandığı ama devlet görevlilerinin maalesef yargılanmasının ya söz konusu olmadığı ya da pek çok kişinin beraat ettiği görülüyor. Bu da önemli bir meseledir. Ama entegrasyonla ilgili yerel özerklik sağlanırsa, örneğin bölgedeki kamu kurumlarında çalışma imkanları arttırılırsa bunun çözüme daha çok katkısı olduğu görülmüştür. Çok teşekkür ederim.

Av. Ahmet Özmen-DİTAM Başkan Yardımcısı (Moderatör)

Negatif ve pozitif barış bize ayrıntılı bir şekilde anlatıldı. Yurttaşlık, kültürel kimlik ve silahların bırakılması başlıkları altında doyurucu bir sunum oldu. Teşekkür ediyorum. Sözü Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi Öğretim Üyesi Sayın Salim Orhan'a veriyorum.

DR. SALİM ORHAN
Akademisyen

Herkese merhaba. Öncelikle DİTAM'a davetleri için teşekkür ediyorum. Bir anlamda ev sahibiyim; Diyarbakır'dan katılıyorum. Barış ve hukuk konusu ele alındığında, çoğu zaman "olması gereken" ile "olan" arasındaki ikilemin ortaya çıktığı görülmektedir. Esasen olması gereken ile olan ya da ideal politika ile reel politika arasındaki bu gerilim, tarih boyunca varlığını sürdürmüştür. Bu ikilemin aşılabilmesi, reel politikanın ideal politikaya yaklaştırılmasıyla mümkündür. Bu da olan ile olması gerekenin birlikte ele alınmasını zorunlu kılmaktadır. Böylelikle reel siyasetin koşullarına teslim olmaksızın, onu ideal olana doğru dönüştürmek mümkün hâle gelebilecektir. İdeal anlamda hukuk, kuşkusuz adaletin ve barışın ifadesidir. Arzulanan ve hedeflenen bu hukuka ulaşabilmek ise, mevcut durumu ve reel koşulları dikkate alan bir yöntemi gerekli kılmaktadır.

Konuştuğumuz ve ele aldığımız mesele, tarihi geçmişi daha gerilere giden, ancak minimum Cumhuriyetle yaşıt olan ve 40 yıldan fazla bir süredir şiddet ve çatışmalarla karmaşıklaşan bir meseleden bahsediyoruz. Sorunun niteliğinin ve nedenlerinin tespiti çözümün için önem arz etmekte ve belki de ilk adımını oluşturmaktadır. Öncelikle sorunun ismi doğru konulmadığında, nedeni ve niteli tespit edilmediğinde sunulacak çözüm de doğru olmayabilir. Bu bağlamda, konuştuğumuz konunun ismini, nedenlerini ve niteliklerini dikkate alarak çözüm önerileri sunmak gerekmektedir.

Barış inşa süreçlerinde hukuk çok önemli bir role sahiptir. Hiç kuşkusuz çatışma çözümünün ve barış inşasının; birbiriyle ilintili olarak sosyal, ekonomik, siyasal ve kültürel birçok boyutu bulunmakta ve buna bağlı olarak çeşitli teknikler gerektirmektedir. Bu yönüyle barış inşası hem yapısal hem de süreçsel bir durumdur. Hukuksal düzenlemelerin veya yasal/anayasal düzenlemelerin ötesinde barışın toplumsal zeminde kökleşmesini sağlayacak ve kişiler arasındaki ilişkilerde de bir kültür haline getirecek hakikat komisyonları, geçmişle yüzleşme/hesaplaşma, toplumsal gruplara yönelik eğitim ve rehabilite programları gibi muhtelif stratejilere de ihtiyaç duyulmaktadır. Lakin bütün bu teknikler de hukuksal bir zemine ihtiyaç duymaktadır. Dolayısıyla barışın ve adaletin ifadesi olan hukuk, aynı zamanda bu ideal için bir araç ve ilk adım olarak değerlendirilebilir.

Hukuk çok daha geniş bir anlama sahip olmasına rağmen burada kast edilen pozitif hukuk ve bilhassa anayasal düzenlemelerdir. Esasen söz konusu olan bu hukuk iki yönlü etkiye sahip olabilir. Bir yandan hukuk çatışmanın başat nedenlerinden biri olabilir. Yani anayasal ve temel yasal düzenlemeler, yasaklayıcı, dışlayıcı ve baskılayıcı özelliklerinden dolayı çatışmanın ortaya çıkmasının temel nedenini oluşturabilirler. Nitekim, dünyada vuku bulan birçok etno-siyasal çatışmanın zemininde çeşitli gruplara yönelik yasaklayıcı ve dışlayıcı yasal düzenlemelerin ve bunun siyasal pratiğinin

yer aldığı bilinmektedir. Diğer yandan hukuk, bilhassa anayasal düzenlemeler, çatışma çözümünün ve barış inşasının temel belgelerinden biri olabilir. Başka bir anlatımla, meydana gelen çatışmaların çözümü ve barışın inşası için hukuk çok önemli bir etki potansiyeline sahiptir.

Türkiye toplumundaki gibi toplumlarda veya çatışmalı ve bölünmüş toplumlarda barış inşasında hukuksal düzenlemelerin iki boyutu bulunmaktadır. Birincisi, hukuksal düzenlemelerin yapım süreci ve metodu; ikincisi, hukuksal metinlerin içeriğidir. Bunlardan ilki barışın süreçsel, diğeri ise barışın yapısal yönlerine denk gelmektedir. Yani yasal düzenlemelerin yapım yöntemi ve içeriği barış sürecinin gereklerine uygun bir biçimde ele alınması gerekmektedir. Aksi takdirde Türkiye'deki gibi kutuplaşmış toplumlarda veya çatışmalı yerlerde yasal/anayasal düzenlemeler, özellikle dışlayıcı ve "devrimci" bir yöntem ve toplulukların haklarını göz ardı eden bir içerikle yapılırsa söz konusu kutuplaşmayı derinleştirebilir veya çatışmayı keskinleştirebilir. Barış inşasının süreçsel olması, esasen yapılacak yasal ve anayasal düzenlemelerin de yönteminin süreçsel olmasına işaret etmektedir.

Barış denildiğinde, sadece çatışma ve doğrudan şiddetin yokluğu anlamındaki negatif barış anlaşılmaması, bunun ötesinde yapısal ve kültürel şiddetin ve adaletsizliğin giderildiği ve böylelikle çatışmanın yeniden başlama riskinin bulunmadığı pozitif barışın da anlaşılması gerektiği artık genel kabul haline gelmiştir. Bu genel kabul, elbette her iki durumu keskin bir biçimde birbirinden ayırmamaktadır. Ancak yine de daha uzun zaman gerektiren pozitif barış inşası için öncelikle negatif barışın sağlanması ve sürdürülmesi gerekmektedir. Dolayısıyla öncelik negatif barışı sürdürecek ve kalıcılaştıracak hukuksal düzenlemelerde olduğunu ifade etmek mümkündür. Lakin doğası gereği kırılgan olan negatif barışın kalıcılığı da ancak pozitif barışın inşasının gerekli kıldığı yapısal değişiklikler ile mümkündür. Bu bağlamda halihazırda Türkiye'de yaşanan çözüm ve barış sürecini öncelikle kalıcılaştıracak ve söz konusu bu negatif barışın sürmesini sağlayacak bazı acil yasal düzenlemelere ihtiyaç duyulmaktadır. Bu düzenlemeler ise literatürde entegrasyon yasaları denilen silahsızlanma-terhis ve topluma ve siyasete dahil edilme yasalarına denk gelmektedir. Bu konudaki yasal düzenlemeler, halihazırda devam eden negatif barış sürecinin sürmesini ve kalıcı hale gelmesini sağlayacak en acil düzenlemelerdir. Bu düzenlemelerle birlikte veya akabinde Kürt meselesinin kalıcı çözümü ve pozitif barışın inşası için daha kapsamlı ve bütünsel yasal/anayasal düzenlemelere ve değişikliklere gidilmesi bir gereklilik olarak karşımıza çıkmaktadır.

Barış inşasının süreçsel olması, bununla ilgili yapılacak yasal/anayasal düzenlemelerin de bir zamana ihtiyaç duyduğu anlamına gelmektedir. Dünyada başarılı olan çatışma çözüm ve barış inşa süreçlerine bakıldığında, her birisinin kendi koşullarına bağlı olarak bir süreç içerisinde işlediğini görmek mümkündür. Öncelikle bu negatif barış süreçlerinin bile bir zaman aldığı; başka bir ifadeyle, silahsızlanmanın veya silahtan arındırma ve topluma ve siyasete dahil edilmenin bir anda meydana gel-

mediği göze çarpmaktadır. Çatışma çözümü ve barış inşası konusundaki akademik çalışmalar, her bir vakanın "biricik" ve kendine özgü bir vaka olduğu konusunda uzlaştıkları gibi, bütün vakaların ortaklaştıkları ve benzeştikleri noktalarının da bulunduğu konusunda uzlaşmaktadırlar. Bu çerçevede, Türkiye'deki süreç ne kadar kendine münhasır ve özgün ise de diğer taraftan diğer vakalara da benzemektedir. Dolayısıyla diğer deneyimlerden hareketle Türkiye için de bazı şeyler ifade etmek mümkün olmaktadır. İşte bu noktada, silahsızlanma ve topluma dahil edilme ile ilgili süreçlere bakıldığında; çatışmanın boyutuna bağlı değişebildiğini, küçük bir örnekte ve uluslararası aktörlerin de aktif desteği ile bir aylık süreç örneği olduğu gibi 5 yılı aşkın süreç örnekleri de bulunmaktadır. En bilindik örnekler olarak Güney Afrika'da aşağı yukarı bu silahsızlandırma süreci 4 yıl sürdüğünü veya Kuzey İrlanda'da 1998'de Belfast Antlaşması'ndan neredeyse yedi yıl gibi bir süre sonra 2005'te tam silahsızlanmanın gerçekleştiğini söylemek mümkündür. Elbette bu örneklerde ifade edilen bu süreçlerde pozitif barışın inşasına yönelik birçok yapısal değişiklikler de yapılmıştır.

Bu örnekler, Türkiye için Ekim 2024'te başlayan bu sürecin bir zaman alacağını ifade etmektedir. Kırk yılı aşkın bir çatışma sürecinin, şiddetten arındırılması elbette bir zaman alacaktır; hele pozitif barışın tam hayat bulması ve Kürt meselesi gibi Osmanlı-Türkiye modernleşmesine kadar götürülebilecek veya minimum Cumhuriyet ile yaşıt bir meselenin çözümü hiç kuşkusuz daha uzun bir süreç alacaktır. Bu çerçevede, şimdiye kadar devam eden negatif barış süreci, yavaş ilerlese de başarılı bir şekilde işlediği söylenebilir. Ancak geldiği aşama itibarıyla daha ilerleyebilmesi için bir kısım başka adımların atılması gerekmektedir. Öncelikle hiçbir yasal değişikliğe ihtiyaç duymayan bazı idari pratikler ve uygulamalar ile bu sürece nefes aldırılabilir. Mesela Cezaevi İdari ve Gözlem Kurullarının, esasen kaldırılması, ancak ilk adım olarak hiç değilse uygulamalarının değiştirilmesi ve siyasi suçlulara yönelik bir cezalandırma aracı olarak işleme biçiminden vaz geçilmesi sağlanabilir. Ancak idari uygulamaların ötesinde, sürecin bütünü için kısa, orta ve uzun vadede yasal/anayasal düzenlemelerin ve değişikliklerin yapılması gerekecektir. Bütün bu yasal adımların da genel olarak kutuplaşmış toplumlar için öngörülen aşamalı ve tedrici bir yöntemle yapılması, sürecin doğasına uygun yöntem olacaktır.

Süreç ile ilgili yapılacak yasal düzenlemelerde öncelikli adım, devam eden negatif barışın "baltalanmasını" engelleyecek ve devam etmesini sağlayacak yasal düzenlemelerdedir. Entegrasyon yasaları olarak literatüre yerleşen bu yasal düzenlemelerin amacı, silahsızlanmayı ve örgüt üyelerinin toplumsal ve siyasal yaşama katılımının yollarını açmak şeklinde belirtilebilir. Bu entegrasyon yasaları, bir paket şeklinden ziyade bir çerçeve formatında ele alınmaktadır. Elbette salt entegrasyon yasalarıyla, devasa sorunun bütünüyle çözülemeyecek; ancak sorunu şiddet sarmalından çıkaracak ve daha sivil veya daha "medeni" bir zeminde müzakeresini sağlayacaktır. Dahası, gerçekten meselesinin çözümünü irade eden bu tür yasalar, aynı zamanda daha sonra düzenlenecek yeni yasal düzenlemelerin veya değiştirilecek yasallar için bir zemin oluşturacak ve onlara da kapı aralamış olacaktır. Bu çerçevede oluşturula-

cak entegrasyon yasalarının örgüt üyelerinin tamamını kapsayacak bir bütünlükte ve nitelikte olması gerekmektedir. Başka bir anlatımla, örgüt mensupları arasında ayrım yapacak ve örgütün bütünselliğini bozacak bir yasal düzenleme, çatışma çözümünü ve barış sürecini riske edecektir. Çatışma çözümü yöntemleri açısında, muhatap örgütün bütünsel disiplini istenen bir olgudur. Aksine parçalanmış bir örgüt yapısı, sürecin ilerlemesini zorlaştıracaktır. Ezcümle, yıllara dayalı ve birçok eksende örgütlenmiş PKK mensuplarının tamamını kapsayacak entegrasyon yasaları, sürecin gerekliliği olarak göze çarpmaktadır. Bu çerçevede, PKK'nin aktif üyeleri, örgütten dolayı ceza alıp cezaevinde olanlar, haklarında dava açılmış olanlar, bu mesele nedeniyle diasporada bulunanlar gibi çok katmanlı bir topluluk bu yasal düzenlemelerin kapsamına girecektir. Bu noktada, entegrasyon yasalarının kademeli bir yöntem ve hatta içerikle yapılması da tercih edilebilir. Bu yöntem, esasen bu tür süreçlerin aşamalı oluşunun doğal bir sonucudur.

Belki bu entegrasyon yasalarına yönelik tartışmalarda ele alınması gereken ve doğrudan bu düzenlemelerle ilişkili olan bir nokta da umut hakkı meselesidir. Umut hakkı, süreç açısından önemli bir yer teşkil etmektedir. Süreç bağlamında umut hakkının önemi şundan ileri gelmektedir: Sürecin ilk adımı bu hedef ile başladı. Sürecin kamuoyuna yansıyan ilk adımı olarak Devlet Bahçeli'nin ifadeleri, bu hakkın tanınacağı vaadini ve hedefini içermekteydi. Dolayısıyla umut hakkına yönelik atılacak bir adım, sürecin güvenini veya tarafların birbirlerine güvenlerini pekiştirecek ve süreci daha ileri bir aşamaya taşıyacaktır. Ayrıca, Bahçeli'nin ilk ifadelerindeki vaadin tahmil edildiği şartların çoğu, salt sembolik veya seremoni düzeyinde değil, örgüt tarafından gerçekleştirilmiş olduğu konusu kamuoyuna ifade edildi. Çatışma çözümü ve barış inşası, bir gereklilik olarak karşılıklı adımlarla ileriye doğru taşınır.

Yine Bahçeli'nin "barış tek kanatlı bir değildir" ifadesi de adımların karşılıklı atılmasını ifade etmektedir. Dahası, sürecin doğal gerekliliğinin ötesi Öcalan'ın örgüt açısında taşıdığı anlam ve önem, bu konuda atılacak adımın süreci çok ileriye taşıyacağını göstermektedir. Bu konuda siyasi irade ortaya konulduktan sonra düzenlemenin nasıl ve hangi yöntemlerle yapılacağı meselesi ise, hukuk biliminde uzman kişilerce kolaylıkla üstesinde gelinebilecek esasen daha ikincil ve teknik bir konudur.

Bu sürecin ilerlemesi ve pozitif barışa evrilebilmesi için, entegrasyon yasalarının yanı sıra pozitif hukukta değiştirilmesi ya da tamamen yürürlükten kaldırılması gereken başka bazı yasal düzenlemeler de bulunmaktadır. Bu bağlamda, anılacak düzenlemelerin bir kısmının bütünüyle ilga edilmesi gerekebilir; ancak bunun kısa vadede gerçekleştirilmesinin güç olduğu durumlarda, hiç değilse belirli değişikliklerin yapılması dahi süreci daha ileri bir aşamaya taşıyabilecektir. Bu bağlamda, İnfaz Kanunu, Terörle Mücadele Kanunu, Türk Ceza Kanunu, Ceza Muhakemesi Kanunu ve Siyasi Partiler Kanunu gibi birçok yasal düzenlemenin, çözüm sürecinin gereklilikleri doğrultusunda yeniden ele alınması ve düzenlenmesi gerekmektedir. Bu düzenlemelerin bütünüyle değiştirilmesi ve baştan sona yeniden yapılandırılması kuşkusuz daha

uzun bir zamana ihtiyaç duyacaktır. Ancak ilk aşamada, bu yasalarda görece kolaylıkla yapılabilecek sınırlı değişiklikler dahi süreç açısından hayati bir önem taşımaktadır. Nitekim Terörle Mücadele Kanunu'nun esasen tümüyle yürürlükten kaldırılması gerektiği ileri sürülebilir; ancak bu yönde bir adım atılmayacaksa, hiç değilse bazı hükümlerinin değiştirilmesi ve özellikle terör tanımının yeniden ele alınması, hem sürecin doğası açısından zorunlu görünmekte hem de ileride ortaya çıkabilecek hukuki ve siyasal çelişkilerin giderilmesine katkı sunacaktır.

Diğer bir örnek olarak, seçimlere ilişkin yasal düzenlemelerin ve özellikle de Siyasi Partiler Kanunu'nun, daha özgürlükçü ve demokratik değerlerle uyumlu biçimde, en aykırı fikir ve grupların dahi siyasal alanda faaliyet gösterebilmesine imkân tanıyacak şekilde yeniden yapılandırılması gerekmektedir. Bu doğrultuda yapılacak düzenlemeler, söz konusu grupların şiddet yöntemlerine başvurmaksızın, siyaset yoluyla kendilerini ifade edebilmelerinin ve var edebilmelerinin önünü açacaktır. Siyaset ile şiddet arasındaki diyalektik ilişki üzerine kapsamlı değerlendirmeler yapılabilir. Ancak en yalın ifadeyle, siyasal alanın daraltılmasının ve siyaset yapma imkânlarının kapatılmasının, şiddete alan açtığını söylemek mümkündür.

Kısa vadede yapılacak bu yasal değişiklikler ve düzenlemeler, kuşkusuz son derece köklü bir mesele olan Kürt meselesini bütünüyle çözmeyecektir; ancak bu meseleyi şiddet ve güvenlik ekseninden çıkararak siyasal alana taşımaya katkı sunacaktır. Tam da bu noktada, siyasal zeminde ileride belki çok çeşitli gruplar ve partiler ortaya çıkacak, hatta ayrılıkçı nitelikte partilerin dahi oluşacaktır. İşte bu nedenle, tüm bu farklılaşmaları dışlamayan ve onları siyaset alanı içinde tutmayı amaçlayan yasal düzenlemelere ihtiyaç bulunmaktadır. Ayrıca böyle bir yaklaşım, yalnızca bugün tartışılan çatışmaların dönüşümü ve sorunların şiddetten arındırılması meselesine değil, aynı zamanda Türkiye demokrasisinin bir bütün olarak gelişmesine ve yerleşik hale gelmesine de önemli katkılar sunacaktır.

Bu noktada, barış ile demokrasi arasındaki ilişkiye de kısaca değinmekte fayda vardır. Zira farklı saiklerle ve muhtelif toplumsal kesimlerden, kimi salt sürece karşıtlık temelinde, kimi ise gerçekten iyi niyetle hareket ederek, yürütülen sürecin demokrasiyi ıskaladığı yönünde eleştiriler dile getirilmektedir. Hatta süreci "otoriter barış" gibi kavramlarla niteleyenler bulunmakta; bunun, siyasal iktidarın kendi varlığını sürdürme amacıyla yürüttüğü bir süreç olup olmadığı yönünde endişelerini ifade edenler de mevcuttur. Bu konuda da esasen barışın nasıl sağlandığı ve hangi norm çerçevesine oturtulduğu önem arz etmektedir. Bu bağlamda dünya örneklerinden hareketle şu ayrım yapılabilir: Bazı barış inşa süreçleri, Güney Afrika deneyimi en bariz örnektir, demokrasi inşa süreciyle beraber yürümüştür. Yani barış süreci demokrasiyi de getirmiştir. Diğer bir kısım örneklerde ise, Kuzey İrlanda ve İspanya örneklerini bu kategoriye dahil etmek mümkündür, ayrıca bir demokratikleşme sağlamıyor, belki zaten var olan demokrasiyi anlamlı kılmıştır. Bazı vakalarda, barışın demokratikleşmeyi beraberinde getirmediğini de görmek mümkündür. Ancak Türkiye'nin siyasal

koşullarına ve Kürt meselesinin temas ettiği alanlara bakıldığında barış sürecinin ve barışın hukukunun veya barış sürecinin gerektirdiği hukukun, beraberinde bir bütün olarak Türkiye'de demokrasiyi geliştireceği ve daha yerleşik hale getireceğini ifade etmek mümkündür. Zaten Türkiye'deki antidemokratik birçok uygulamanın arkasında Kürt meselesi ve daha özel olarak da buna bağlı olarak yaşanan çatışma sürecidir.

Bu meselede değinilmesi gerek bir nokta da azınlık hakları ile ilgili olan uluslararası sözleşmelere Türkiye'nin koymuş olduğu şerhler, beyanlar ve çekincelerin kaldırılması konusudur. Türkiye, azınlıklarla ilgili bu tür sözleşmelere ya taraf olmamakta ya da taraf olduğu sözleşmelere şerhler ve çekinceler düşmektedir. Bu tutum, doğal olarak Kürt meselesinin çözümünü zorlaştırmaktadır. Belki ilk adım olarak bu şerh ve çekincelerin kaldırılması, süreç açısında çok hayati bir adım olacaktır. Dahası, şimdiye kadar taraf olmaktan çekindiği benzer diğer sözleşmelere de taraf olması, hem Türkiye'nin uluslararası alandaki itibarını artıracak hem de pozitif barışına önemli katkılar sunmuş olacaktır.

Türkiye'de yapısal adaletsizlikleri gidererek pozitif barışın ve demokrasinin anlam bulacağı bir sistem, en nihayetinde orta ve daha uzun vadede mevcut anayasanın değiştirilmesini kaçınılmaz kılmaktadır. Günümüze kadar birçok kez değişikliğe uğramasına rağmen otoriter ruhunu koruyan mevcut anayasanın değiştirilmesi, daha özgürlükçü ve sivil yeni bir anayasa talebi birbirine karşıt hatta yer alanlar dahil neredeyse bütün siyasi partiler ve gruplar tarafından talep edilen bir konudur. Elbette anayasa değişikliğini isteyen ve yeni bir anayasa talebinde bulunan bütün aktörlerin, istediği anayasanın içeriği aynı değildir. Ama bu talepler, mevcut anayasanın Türkiye'nin sorunlarına çözüm olmadığı ve hatta birçoğu sorunların en temel hukuksal kaynağının başında anayasa bulunduğu konusunda bir uzlaşının varlığına işaret etmektedir.

Anayasa konusunun iki boyutu bulunmaktadır: Birincisi, anayasanın yapım tekniği ve yöntemi; ikincisi ise, anayasanın içeriği ile ilgilidir. Akademik literatürde Türkiye gibi kutuplaşmış veya bölünmüş ya da çatışmalı toplumlarda anayasa yapım yöntemine ilişkin belirgin olarak öne çıkan yöntem; aşamalı anayasa yapım yöntemi şeklinde Türkçeye tercüme edilebilen yöntemdir. Bu yöntem de beli bazı ilkeler üzerinden nitelenmektedir. Çatışmayı önlemeyi veya ertelemeyi ve uzlaşıyı hedefleyen bu yöntem, kısa vadede üzerinde uzlaşının pek mümkün olmadığı meseleler ile ilgili kesin ve hükümlerden kaçınmak, daha muğlak/müphem ve çelişkili bir dil kullanmak, bu tür meselelerin çözümünü geleceğe erteleyerek normalleşen siyasal ve yasal bir döneme bırakmak. Başka bir anlatımla, yöntem olarak çoğunlukçu olmayan, devrimci bir tarzdan ziyade tedrici bir yaklaşım ve farklılıkların kabulü ve bazı kararların daha normalizasyonun hâkim olduğu siyasal bir zemine bırakılması. Bu bağlamda, dilin çelişkili ve muğlaklığı için en iyi örneklerden biri İspanya anayasasının kullandığı çelişkili ve aynı zamanda kapsayıcı dildir. İspanya Anayasası, bir yandan İspanyol milletinin ayrılmaz birliği ve bölünmez bütünlüğünü, diğer yandan özerk topluluklardan, özerk

bölgelerden ve bu bölgelerin özerk dil ve bayraklarından bahsetmekte; aynı şekilde bir yandan İspanyollardan diğer yandan İspanya halklarından bahsetmektedir. Böyle bir yöntem ile formüle edilmiş bir dil pekâlâ Türkiye'de yapılacak yeni bir anayasada kullanılabilir. Böyle bir dilin faydası, hiç kimse kendisini dışlanmış hissetmeyecek ve herkes kendisini anayasanın içinde bulabilecektir. Ayrıca, halihazır Türkiye'de yürüyen sürecin kendisi, uzlaşının sağlanamadığı bazı meselelerin daha sonraki zamanlara ve normalizasyonun oluştuğu bir siyasal zemine bırakılmasına örnek teşkil edebilir. Çünkü bugün konuşulan esas mesele, Kürt meselesinin her yönüyle çözümünden ziyade, şiddet sarmalından çıkararak siyaset ve hukuk zemininde demokratik müzakerelerin yapılabildiği bir sahaya taşımaktır.

Negatif barış sürecinin gerektirdiği hukuksal düzenlemelerin yapılması ve Kürt meselesinin şiddetten arındırılmasının ardından, bu mesele siyaset zemininde daha uzun bir süre boyunca -belki yıllar alacak bir zaman diliminde- konuşulmaya ve müzakere edilmeye devam edecektir. Nitekim Kuzey İrlanda örneğine bakıldığında, 1998'de Belfast (Hayırlı Cuma) Antlaşması ile barışın sağlanmış ve 2005 yılında silahların tamamen imha edildiği resmen rapor edilmiş olmasına rağmen, siyasal alandaki tartışmaların hâlen sürdüğü görülmektedir. Günümüzde Kuzey İrlanda'da birinci parti konumuna yükselen Sinn Féin, Birleşik İrlanda fikrini savunmayı sürdürmektedir. Çatışma çözümüne ilişkin birçok deneyimde benzer bir durumla karşılaşmak mümkündür. Dolayısıyla, negatif barış sürecinin kalıcı hâle gelmesi ve pozitif barışa yönelmesiyle birlikte, Kürt meselesinin önümüzdeki yıllarda daha medeni ve siyasal bir zeminde, tüm boyutlarıyla daha ayrıntılı biçimde tartışılması ve müzakere edilmesi mümkün olacaktır.

Bu çerçevede yapısal eşitsizliklerin ve kültürel şiddetin giderilmesi ve Kürt meselesinin çözümü için zaman içerisinde atılması gereken birçok adım bulunmaktadır. Ancak anayasal boyutuyla Kürt meselesi ele alındığında, asgari düzeyde belirginleşen üç temel başlığın öne çıktığını söylemek mümkündür. Hatta birbirine karşıt konumlarda yer alanlar da dâhil olmak üzere, Kürt siyasetinin neredeyse tüm aktörlerinin bu üç temel konuda ortaklaştığı ifade edilebilir: Anayasadaki vatandaşlık tanımı, kültürel kimlik hakları ve bunun özel bir niteliği olan anadilinde eğitim hakkı ve idari yapı olarak katı merkeziyetçilik yerine yerel yönetimlerin güçlendirilmesi.

Mevcut vatandaşlık tanımının kapsayıcı olmadığı ve bu haliyle herkesi neden kuşatamadığı hususu, anayasal düzeyde etnik bir kimlik üzerinden yapılan vatandaşlık tanımının, diğer etnik kimliklere mensup bireylerin -özellikle Türkiye'deki siyaset ve hukuk pratiğinin tarihsel seyri de dikkate alındığında- kendilerini bu tanıma ait hissetmelerini güçleştirdiği gerçeğiyle yakından ilişkilidir. Bu durum, kanaatimce, fazla bir açıklamaya ihtiyaç duymayacak ölçüde açık bir meseledir. Başka bir anlatımla, vatandaşlığın etnik, dilsel, dinsel herhangi bir referansa atıf yapılmadan temel bir hak olarak tanımlanması daha kapsayıcı olacaktır.

Kültürel kimlik haklarının ve dil haklarının, özellikle de anadilinde eğitim hakkının, Kürt meselesinin odağında yer aldığını belirtmek pek de abartılı olmayacaktır. Herkesin kültürel kimliğini koruyabilmesi, geliştirebilmesi ve anadilinde eğitim hakkından yararlanabilmesine ilişkin güvencelerin anayasal düzeyde sağlanması ve anayasaya dâhil edilmesi gerekmektedir. Bununla birlikte, yöntemsel açıdan ilk adım olarak, hiç değilse bu haklara engel teşkil eden ve yasaklayıcı nitelik taşıyan hükümlerin değiştirilmesi veya yürürlükten kaldırılması gündeme alınabilir. Bu bağlamda, mevcut Anayasa'nın 42. maddesinin değiştirilerek anadilinde eğitimin önündeki anayasal engelin kaldırılması ve bu alandaki düzenlemelerin kanun yoluyla hayata geçirilmesi düşünülebilir. Ancak kuşkusuz, 42. maddenin değiştirilmesi tek başına yeterli olmayacak; nihayetinde bu hakların, aynı zamanda insan haklarının ayrılmaz bir parçası olarak değerlendirilerek anayasal güvence altına alınması gerekecektir.

Bu minvalde, son olarak değinilmesi gereken husus Türkiye'deki katı merkeziyetçi yapının varlığıdır. Birçok siyasal kesim tarafından bu katı merkeziyetçi yapıya yönelik eleştiriler dile getirilmekte ve uzun süredir—neredeyse tüm anayasal değişiklik önerilerinde—bu yapıya alternatif olarak daha güçlü bir yerelleşme ve bölgeselleşme vurgusu öne çıkmaktadır. Söz konusu önerilerin büyük çoğunluğunda, merkezi yönetim ile yerel yönetimler arasındaki ilişkinin yeniden düzenlenmesi ve yerel yönetimlerin güçlendirilmesi yönünde taleplere rastlamak mümkündür. Nitekim mevcut iktidarın önceki programlarında ve Cumhurbaşkanı'nın geçmişteki açıklamalarında da bu konu açık biçimde ifade edilmiştir. Katı merkeziyetçilik sorunu, Türkiye'nin bütünü ve demokrasisi açısından yapısal bir problem teşkil etmekle birlikte; Kürt meselesinin kök nedenleriyle doğrudan ilişkili olması nedeniyle bu bağlamda çok daha ağır bir yük hâline gelmektedir.

Bu noktada, Türkiye'nin modernleşme sürecinde idari yapısı bakımından esinlendiği ve katı merkeziyetçi yapısıyla uzun süre örnek teşkil eden Fransa'nın dahi, zaman içerisinde bu yapıyı dönüştürdüğü ve önemli ölçüde yumuşattığı hatırlanmalıdır. Nitekim Fransa'nın 1958 Anayasası'nın ilk maddesinde, devletin bölünmez niteliği vurgulanmakla birlikte, idari örgütlenmenin âdem-i merkeziyetçi olduğu açıkça ifade edilmektedir: "Fransa bölünmez, laik, demokratik ve sosyal bir cumhuriyettir. … Örgütlenme biçimi âdem-i merkeziyetçidir." Avrupa Konseyi üyesi ülkelerle karşılaştırıldığında, nüfusu yaklaşık bir milyon olan Malta'nın Türkiye'den daha merkeziyetçi bir idari yapıya sahip olduğu veya nüfusu on milyon olan Yunanistan'ın Türkiye'ye benzer ölçüde katı bir merkeziyetçilik sergilediği görülmektedir. Bunun ötesinde, Türkiye, kendi nüfus ve yüzölçümü büyüklüğündeki devletlerin tamamına kıyasla, çok daha merkeziyetçi bir idari sisteme sahiptir. Yerel yönetimlerin güçlü kılındığı ve âdem-i merkeziyetçi sistemin unsurlarının barındırıldığı bir yönetim modeli ile Türkiye, demokratik olarak daha gelişmiş ve kendi kültürel çoğulculuğunu korumuş olacaktır.

Bu idari yapı meselesi bağlamında son bir noktaya daha değinilebilir. Yerel yönetimlerin güçlendirilmesi ya da âdem-i merkeziyetçilik gündeme geldiğinde, tartışmalar çoğu zaman üniter sistem etrafında yoğunlaşmaktadır. Oysa âdem-i merkeziyetçi bir idari yapı, üniter devlet modeli içinde de mümkündür. Burada belirleyici olan, isimlendirmeden ziyade içeriğin kendisidir; başka bir ifadeyle mesele zarf değil mazruftur. Nitekim Birleşik Krallık ve İspanya Krallığı, teknik anayasa hukuku açısından üniter devletler olarak kabul edilmekle birlikte, bu ülkelerdeki yerel ve bölgesel yönetimlerin yetkileri, birçok federal devletteki federe birimlere kıyasla daha geniştir. Dolayısıyla, teknik olarak üniter sistem içinde de âdem-i merkeziyetçi bir çözüm geliştirmek mümkündür. Bu çerçevede, son yıllarda akademik literatürde kavramsallaştırılan ve giderek karşılık bulan "bölgesel devlet" modeli de dikkate alınabilecek seçenekler arasında yer almaktadır.

Sözlerimi bitirirken, bu tür etkinliklerin ve çalışmaların barışa ulaşma çabalarına katkı sunmasını diler; beni dinlediğiniz için teşekkür ederim.

KATKILAR, SORULAR VE CEVAPLAR

Katılımcı-1

Öncelikle DİTAM'a teşekkür ediyorum. Gerçekten de önemli bir konuyu gündemine aldı. Değerli hocalarımız, önemli açıklamalarda bulundular. Entegrasyondan bahsedilen uyum mudur, tabi olmak mıdır, bütünleşmek midir? Entegrasyon, hangi kesimler için geçerlidir? Bunlar için bir açıklamaya ihtiyaç var. Çünkü süreç olarak isimlendiren bu ilişkiler ağında sadece Türkiye'den bahsetmiyoruz. Kürtler, yaşadığı dünyanın her yerinde bahsetmeye başlandı. Her yerde de entegrasyondan bahsediliyor. Nilgün Hoca'nın değerli açıklamalarında her bir sözcüğün birçok anlamı ve o anlamın da nasıl hayat bulacağına dair birçok şeye ihtiyaç olduğunu net ortaya koyuyor. Entegrasyon sözcüğünün en şüpheli yanı ve hepimizin malumudur, 'Kürtlerde de çok net acaba kandırılıyor muyuz' kaygısı var. Onun için konu üzerinde Dilan Hoca ve Nilgün Hoca'dan açıklama gelirse sevinirim.

Prof. Dr. Nilgün Toker

Kaygılanılan noktayı çok iyi anladım. Entegrasyon dememe nedenim de odur. Çünkü entegrasyon, daha çok dışarılıklı olduğu için tarif edilmiş olanın içeriye alınması meselesidir. Oysa Kürt meselesini dışarılıklı ilan edilmeye itirazla başladık. Çünkü entegrasyon kavramı, dışarılıklılığı kabul etmekle alakalı bir şeydir. En azından sosyalist bir perspektiften, eşitlik mücadelesinden bunu kullanmamamız gerekir. Eşitlik mücadelesi, modern hukukun eşitsizliğini görünür kılandır. Eşitlik mücadelesi, eşitlik kavrayıcısı, görevimizin eşitliği nesnelleştirmek olduğu gibi tanınma, eşitsizliğe yol açan tüm yapıların ortadan kaldırılma mücadelesidir. Soyut bir eşit ilan edilme meselesi değil. Bunun entegrasyonla hiçbir alakası yok. Bu bir adalet mücadelesidir. Hukuki olarak da entegrasyon terimini tartışmak istemem. O zaman da siyasi çağrışıma itiraz edeceğim bir terim olur. Sadece Kürt meselesi için değil, göçmenler için de entegrasyona itirazım var.

Doç. Dr. Dilan Mızrak

Evet, anlıyorum kaygınızı. Hepimiz o konuda kaygılıyız. Uluslararası hukuk literatüründe kullanılan kavramdan bahsettik ve bütünleşme dediğiniz şey barış süreçlerinde kullanılmıştır. Türkiye'de bahsettiğiniz gibi kullanılır mı? Kullanılmaması için çabalamalıyız. Ona göre bir yasal zemin oluşturmalıyız ama diğer süreçlere baktığımız zaman 2. sınıf kabul etme vs.... Evet Kürtler 2. sınıf. Örgüt üyeleri döndüğü zaman toplum tarafından kucaklanmayacaklar. Bu konuda devlete düşen görevi anlatmak için bütünleşmeden bahsettim. Bütünleşme, Birleşmiş Milletler'in politikasıdır. O nedenle desantralizasyonun öneminden bahsettim. Halklar birbirini tanımıyor. Mesela komisyon raporları, komisyonun tutanakları okunduğunda kullanılan dil inanılmaz farklıdır. Hukukçuların katıldığı oturumda Hukukçular Derneği'nin ve Özgürlükçü

Hukukçular Derneği'nin (ÖHD) konuşmasına baktığınızda farklı konulardan bahsediyor gibiler. Sorun, salt pozitif hukuk değildir. Zaten bu sorun olur. TMK, PVSK ya da Ceza Kanunu'nda düzenleme yaparsın, kaldırırsın. Sorun bu değil. Hukuk; toplumsal, politik, ekonomik bir süreçtir. Bunlarla ilintili bir şeydir. İnfaz, asimilasyon kavramlarını hatırlatsa bile var olan terminolojiye bağlı kalmak zorunda değiliz. Kesin, net tanımlara ihtiyacımız yok. Bunun içi doldurulmalı. Çabamız bu olmalıdır.

Katılımcı-2

Geçiş süreciyle ilgili mutlaka çalışmalar yapılmalı. Buna ilişkin dünyada birçok örnekler de var. Fakat oraya fazla takılmamak gerekir. Beni düşündüren şey şudur. Anayasanın değiştirilemez dört maddesinden bir tanesinde Atatürk Milletçiliği olayı var. Bunun olduğu bir anayasada sorunun pozitif barışa evirilmesi konusunda ne kadar kötümser veya ne kadar iyimserseniz?

Doç. Dr. Dilan Mızrak

Anayasal yurtseverlikten bahsederken anayasanın külliyen değişmesi gerektiğinden bahsediyoruz. Sadece belli maddeleri, o maddeleri kaldırsanız bile problem devam edebilir. Anayasacılık hareketlerine uygun anayasanın ruhu, hükümlerinden daha önemlidir. Etik ilkeler, değerler orada yazılandan daha önemlidir. Bu çerçevede buna uygun yeni bir anayasacılık hareketinden, yeni bir toplumsal sözleşmeden bahsediyoruz. Acılar yaşamış bir toplumda milliyetçilik ifadesinin kullanılması zaten tercih edilmemiş. Dolayısıyla buna uygun, o ruha uygun bir anayasa yapmak zorundayız.

Diyelim ki harika bir anayasa yaptınız. Bütün kesimleri bu sürece dahil ettiniz. Şili bunun çok iyi örneğidir. Şili'de çok fazla direniş hareketleri, itirazlar vardı ve tüm kesimleri dahil eden bir anayasa hazırlandı. Ama referandumda reddedildi. Dolayısıyla çok iyi bir anayasa yapsanız bile geçerli olmayabilir. Burada yine anayasanın ruhundan toplumsallıktan bahsetmek gerekiyor.

Dr. Salim Orhan

Muhakkak anayasanın bir bütün olarak değişmesi lazım. Ama bu değişimin en azından bu sürecin ruhuna uygun bir şekilde tedricen yapılması daha uygun bir yöntem olabilir. Bugün bir anda bütün anayasayı değiştiriyoruz denilse, muhtemelen süreci baltalamış olacaklar. Tedricen yapılabilecek yöntemler var. Dünya örneklerine baktığımızda bir anayasayı bir bütün olarak değiştiren ciddi bir sivil irade ortaya çıkıyor veya ihtilal oluyor, devrim oluyor. Ama Türkiye gibi özellikle çatışmalı, kutuplaşmış, bugün şiddet olmasa bile, etno-kültürel ve dinsel, dilsel hatlar veya ulusal hatlar üzerinde bölünmüş, kutuplaşmış toplumlara baktığımızda kutuplaşmış toplumun ruhuna uygun bir yöntemle anayasanın yapılması gerekir. Mesela İrlanda Cumhuriyeti de hakeza başta öyle bir yöntemle anayasasını yaptı. Burada ideal ile nihayette olması gereken olmadığı sürece bu kutuplaşmanın devam edeceğidir.

Dil ve kültür haklarının muhakkak anayasal güvenceye kavuşturulması lazım. Ama bugün bunu talep ettiğinizde mümkün değilse, hiç değilse buna engel şeylerin anayasal düzenlemelerin kaldırılmalıdır. Mesela 2013'te özel okullarda ana dilde eğitim hakkı geldi. Ama yönetmelik çıkmadı. 2015'ten sonra artık onlar da İdari tasarruf veya pratiklik olarak kapatıldı. Ama Anayasanın 42. maddesi kaldırıldığında, değiştirildiğinde hiç değilse fiili olarak böyle bir uygulama hayata geçirilebilir. Elbette anayasa ideolojiden arındırılmalıdır. Herhangi bir milliyetçilik, anayasanın, anayasacılığın felsefesine, ruhuna aykırı bir yaklaşım olur.

Anayasal metninin ötesinde anayasal pratiklik de bir o kadar önemlidir. Anayasayı yaparsanız ve uymazsanız, bu ciddi bir sorundur. Demokrasiyi içselleştirmemiş bir toplumda ve anayasacılık kültürünün olmadığı bir yerde çok iyi bir anayasa getirilirse de bu ne kadar etki eder? Kuşkusuz hukukun ve anayasanın normatif ve dönüştürücü bir gücü var. En ideali yapmak lazım ama burada sivil toplum devreye giriyor. Anayasacılık hak ve insan hakkı kültürünü de yaygınlaştırabilir.

Prof. Dr. Nilgün Toker

Uzmanlığım hukuk değil ama yurttaşlık kavramında olduğu gibi bir durum var. Epey uzun süredir yurttaş olma, yurttaş olmaktan dışlananların yurttaş olma mücadelesini verdiğimiz bir ülkedeydik, coğrafyadaydık. Ama artık öyle bir şey yok. Yurttaş ortadan kalktı. Yeni rejimler öyle bir şey. Artık kimse yurttaş değil. Hep beraber yurttaş olma mücadelesi verirsek eşitlik meselesini yeniden anlayabiliriz. Şu andaki rejimler, anayasasızlık ilkesi üzerinden çalışan rejimlerdir. Bu bir avantaj olarak düşünülebilir. Fiilen bir anayasasızlık rejimi var. O yüzden nasıl birlikte yaşayacağımızın değer ve ilkelerini oluşturalım. Maddeler kalkar, yeniden yazılır ama birlikte yaşama iradesini gösterelim, toplumsal olarak karşılıklı bir birbirimizi tanıyalım, birbirimize zaman verelim.

Anayasa meselesinde hukukçulara çok katılıyorum. Hızla bir giydirmenin çözücü bir şey olacağı kanaatinde değilim. Zaten anayasasız bir rejim var. Ne olursa olsun, önümüze bakalım, desek daha doğru olur.

Katılımcı-3

Salim Hocaya bir soru sormak isterim. Entegrasyon başlığı altında rehabilite kavramından bahsettiniz. Bundan bahsederken de PKK'nin disiplinli, rasyonel ve dönüştürücü bir örgüt olduğunu da tanımladınız. Son bir yıllık sürece baktığımızda da PKK'nin bu konuda istekli ve inançlı, sürekli olan toplumsal diyalog sürecini halka getirmeye ve meclise taşımaya yönelik bir durumu olduğu da açık. PKK'nin bu sürece hazır olduğunu göz önünde bulundururken, rehabilite kavramı tek taraflı kalınmıyor mu? Komisyon tartışmalarında da görüleceği üzere ısrarlı bir şekilde diğer taraf göz hizasına gelmekten kaçınıyor.

Diğer soru da umut hakkı ile ilgilidir. Umut hakkından bahsederken şok etkisinden bahsettiniz. Türkiye, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ni imzalamış bir ülke ve umut hakkı ihlali de yıllarca verilmiş ve Türkiye hukukuna göre uygulanması gereken bir karardı. Bu durum, meşru bir hukuk uygulanması gerekirken neden şok hali yaratsın?

Dr. Salim Orhan

Bu sorular zaman alabilecek sorular ama mümkün mertebe kısa aktaracağım. Rehabiliteden kastım şudur. Çözüm süreçlerinde dünya örneklerine baktığımızda rehabilite merkezleri açanlar, meslek edinme kursları açanlar gibi benzer şeyler birçok ülkede oldu. Burada artık somut duruma ihtiyaç var. Mesela meslek edinme. Örgüt üyeleri gelecek, topluma entegreden bahsediliyor. Artık yer edinmiş bir terim ve her iki taraf da kullandığı için entegrasyon terimine çok takılmıyorum. PKK tarafı veya Öcalan demokratik entegrasyon terimini kullanıyor. Bunun içini nasıl doldurulacağı ile ilgili farklılıklar, farklı yaklaşımlar devreye girecek ama burada ihtiyaç neyse ona göre bir şeyin sağlanmasıdır. Kastım budur. Hasta, tedavi etme manasında değil. Ama yeri gelince PKK üyeleri, şiddetin içerisinde, çatışmaların içerisinde yetişmiş insanların bir kısmı buna da ihtiyaç duyabilecek. Dünya örneklerinde benzer şeyler çok fazla olmuş.

Sürece baktığımızda PKK, sembolik ve sembolik olmanın ötesinde çok ciddi adımlar attı. Doğrusu sürecin şimdiye kadar geldiği aşama olumsuz değil. Belki yavaş ilerliyor, daha da hızlanabilir ama geçen sene Ekim ayından başlayıp bugüne gelen bütün adımlar çok ciddi bir adımlardır. Göz hizasına gelme meselesi zaten konuşuldu. Göz hizasına çabuk çabuk gelinmeyeceğini hepimizin bilmesi gerekiyor. Bunu normatif bir değer olarak değil, bir realiteyi teslim etmek anlamında söylüyorum

Onur ve gurur kavramları da aynı şeye denk gelmiyor. Onur temelde hakla ilgilidir. Kürtlerin onuru denildiğinde ne gerektiriyorsa Kürtlerin temel insan haklarının verilmesi lazım. Ama gurur kelimesi, kökenine indiğimizde daha kültüreldir, daha tarihseldir, daha bağlamsaldır. 100 yıldır ve 100 yıldan daha fazla bir topluma veya topluluğa ısrarla üstünsünüz denilse ve bunun siyasetini yaparsanız, bir anda omuz hizasına gelmelerini beklemek realist bir yaklaşım olmayabilir. Bunun mücadelesini bütün insan hakları savunucuları yapar, hukukçuları yapar. Kürtler de yapacaklardır.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi karar verdi ama Bahçeli'nin açıklaması bizi, beni şok etti. Bahçeli'nin açıklamaları, muhtemelen buradaki herkesi de şok etti. Türkiye Cumhuriyeti ile yeni tanışmıyoruz. Sadece burada yaşamıyoruz aynı zamanda yıllardır okuyoruz. Yeri geldiğinde kendi mahkemesinin kararlarına da uymuyor.

Bu süreç nereden başladı? Kim etki etti, Suriye meselesi miydi? vs. Devlet aklı terimi var. Devlet aklı teriminin, devletin mücessem şekli "Devlet Bahçeli'dir." Devlet aklı şunu sağlar. Türkiye'de çok yaygın bir milliyetçilik var. Bütün siyasi partilere sirayet etmiş bir milliyetçilik var. Sağından soluna, muhafazakarından karşıtlarına kadar

bu milliyetçilik çok yaygındır. Ama bunlardan çok daha yaygın olan ve Osmanlı'dan günümüze gelen, Fatih Kanunnamesinden başlayıp hala devam eden bir devletçilik meselesidir. Devletçilik Türkiye'de milliyetçilikten çok daha üstündür, siyasal yaklaşımların üstündedir. Bunu 12 Eylül'de de gördük. 12 Eylül'de devletçiliğin gereği olarak ülkücüler de zindanlara atıldılar, onlara işkence uyguladılar. Devlet aklı, devleti esas alır, devletin selameti ve güvenliği için ne gerekiyorsa onu yapar. Şu an konuştuğumuz süreç de devlet açısından devletin selameti, güvenliği ve geleceği içindir. Daha iyi bir devlet için bu yürütülüyor. Kürtlerin kara kaşına hayran olduğu için bu süreç yürümüyor.

TOPLUMSAL BARIŞIN İNŞASINDA HUKUKSAL DÜZENLEMELER NEDEN YAPILMALI?

Av. Barış Yavuz-DİTAM Başkan Yardımcısı (Moderatör)

İkinci oturuma hoş geldiniz. Birinci oturumda değişikliklere dair 'neden yapılmalı' kavramı tartışılırken; ikinci oturumda 'neler yapılmalı'yı tartışacağız. Bu tartışmayı da 'neler yapılmalı' derken yasa koyucu, yasama organı ve yasama organının temsilcileri ile birlikte gerçekleştiriyoruz.

Ama öncesinde 'neler yapılmalı'da en dikkat çekici olan bir konuyla başlamak isterim. Şöyle ki, bir yasa var. Bu yasa 1991 yılında kabul edilmiş ve bu yasa hepimizi 'terörist' kabul etmektedir. Kim konuşursa, ağzını açarsa, yorum yaparsa, ne yaparsa yapsın her eylemiyle insanları 'terörist' eden bir yasa var. Bu yasaya dair Anayasa Mahkemesi bireysel başvuru kararlarında yasadaki örgüt üyesi olmamakla beraber örgüt adına suç işleme kavramının ne kadar muğlak, belirsiz bir kavram olduğu tartışıldı. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Venedik Komisyonu, Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Komisyonu, Avrupa Komisyonu, Bakanlar Komitesi Türkiye'deki terör tanımının ve bu ilgili yasa hükümlerinin ne kadar muğlak olduğunu belirttiler. Günümüzde bunlar hep duyduğumuz kavramlar ama bu kavramlar 1991 yılındaki meclis tartışmalarında dahi var.

Dönemin Milletvekili Ali Haydar Erdoğan, SHP milletvekili, *"Tanımda sayılan amaçlar son derece belirsiz ve tereddütlere neden olabilecek nitelikte, olduğunu, herhangi bir suç tanımının bu derece belirsiz kavramlara dayandırılması suçların kanunilik ilkesiyle bağdaşmadığını ve bu yasanın geçmemesi gerektiğini"* ifade ediyor. Bu yasa, sonrasında, Anayasa Mahkemesi'ne taşınıyor ve 1992 yılında dönemin Anayasa Mahkemesi Başkanı Yekta Güngör Özden "Hukukta aydınlık, açıklık, olanaklılık ise kesinlik ilkedir. Yasanın 4 ve 7. maddelerinin dayanağı oluşturan 1. maddesi için daha özen göstermenin yararı ortadadır. Belirsizlik iptal nedenidir. Anayasanın 2. maddesini aykırıdır" diyor. Sonrasında bir diğer kararda da daha sonra cumhurbaşkanı olacak olan Ahmet Necdet Sezer'den bir karşı oy geliyor. Ahmet Necdet Sezer, karara karşı oyunda diyor ki: *"1. maddedeki terör tanımında kullanılan gerek yöntemin gerekse amacı belirleyen kavramlar açıklıktan yoksun, son derece belirsiz, subjektif*

uygulamaya açık kavramlardır. Maddede yer alan ekonomik düzenini değiştirmek, devlet otoritesini zaafa uğratmak, kamu düzenini bozmak gibi kavramlar sınırları belli olmayan kavramlardır." Daha sonra Anayasa Mahkemesi Başkanı olacak Haşim Kılıç da benzer gerekçelerle bu yasanın iptal edilmesi gerektiğini, 1991 yılından beridir söylüyorlar. Peki, 1991 yılından beri söylenen bu yasa hepimizi 'terörist' etmeye devam ediyor. O belirsizlikler halen de devam ediyor.

Biraz önce Nilgün Toker *"Hukuk barışın eğer ifadesi olur."* Hukuk barışın ifadesi olacaksa, demokrasinin de ifadesi olacaksa, bugün de iktidarın bu sürece dair "Terörsüz Türkiye" söylemi var. "Terörsüz Türkiye" söylemi için Terörle Mücadele Kanunu yürürlükten kaldırılmalıdır.

Ben de naçizane bir avukat olarak 3 maddelik çok basit bir yasa tasarısı hazırladık. Çünkü yasama organından somut beklentiler de var.

12 NİSAN 1991 TARİHLİ VE 3713 SAYILI TERÖRLE MÜCADELE KANUNUNUN YÜRÜRLÜKTEN KALDIRILMASINA DAİR KANUN

Madde 1 - 12/4/1991 tarihli ve 3713 sayılı Terörle Mücadele Kanunu yürürlükten kaldırılmıştır.

Madde 2 - Bu Kanun yayımı tarihinde yürürlüğe girer.

Madde 3 - Bu Kanun hükümlerini Cumhurbaşkanı yürütür.

İlk sözü, CHP Diyarbakır Milletvekili Sayın Sezgin Tanrıkulu'na bırakıyorum.

AV. SEZGİN TANRIKULU
CHP Diyarbakır Milletvekili

Öncelikle DİTAM'a teşekkür ediyorum. Burada bulunan bütün dostlarımızı da saygı ve sevgiyle selamlıyorum. Sadece TMK değil, 2004 yılında ceza yasası, ceza usul yasası çalışmaları yapıldı. Hepsi yeniden yazıldı. Ceza yasasının örgüt üyeliğini düzenleyen 220. maddesi, 314. maddesi konusunda Diyarbakır Barosu olarak çok esaslı bir görüş hazırlamıştık. O zaman özellikle 220 ve 314. maddelerdeki tanımların belirsiz olduğu noktasında itirazlarımızı Adalet Komisyonuna bildirmiştik. Ancak dikkate alınmadı. 20 yıl sonra Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin kararından sonra Anayasa Mahkemesi, 220. maddedeki tanımın belirsiz olduğunu belirterek maddenin iptaline karar verdi ve bu maddenin yeniden yazılması için Meclise süre vermişti. 220. Madde tekrar meclise geldi. Ama Anayasa Mahkemesi'nin iptal ettiği maddeyi 9. Yargı paketiyle yeniden yazdılar. İtiraz ettik, Anayasa Mahkemesi'nin kararı var, dedik. Ancak yasa düzenlemesi, Genel Kuruldan da olduğu gibi geçti. İtirazlarımız dikkate alınmadı. Komisyonda bulunan bütün siyasi partiler itiraz etti ama dinlemediler. Anayasa Mahkemesi, o yasayı bir kez daha iptal etti. Öyle tahmin ediyorum süre doldu. Şu anda ceza yasasında örgüt üyeliğine ilişkin 220. maddenin yerine, 6 aylık süresi içerisinde yenisi yazılmadığı için bir madde yok.

Türkiye hukuk devleti olmaktan uzaklaştıkça Kürt meselesini çözmekten de adalet meselesini çözmekten de uzaklaşıyor. Anayasa Mahkemesi, mevcut anayasaya göre kurulmuş bir organdır. İptal kararı veriyor ve meclise diyor ki; 'Bu madde yurttaşlar bakımından güvencesiz bir maddedir. Öngörülebilir değildir. Yenisi yazılsın. Öngörülebilir olsun.' Ama anayasaya uyması, Anayasa Mahkemesi'nin kararlarını tanınması gereken parlamento bunu tanımadı, iptal edilen maddenin aynısı yazıldı.

Parlamento, Türkiye'nin Kürt meselesi konusunda tutum almış ve ilerlemeye çalışıyor. Komisyon, 5 Ağustos'ta ilk oturumunu yaptığında çalışma usulünü kendisi belirledi. Öncelikle komisyon, meclis iç tüzüğüne göre kurulmuş bir komisyon değil, bir araştırma komisyonu değil, bir ihtisas komisyonu da değil, meclis başkanının meclisin teamüllerine göre inisiyatif alarak kurduğu bir komisyondur. Meclis tarihinde böyle komisyonların kurulması çok enderdir. Yakın tarihte 2013 yılında da Anayasa Uzlaşma Komisyonu adıyla benzer bir anayasa komisyonu Cemil Çiçek'in inisiyatifiyle kurulmuştu. İç tüzükte tanımlanmayan bir komisyondur. Aslında epey de yol almıştı.

Bu komisyonun çerçevesini CHP olarak 2012'de o zamanki meclis başkanına önerdik. Meclis başkanı, inisiyatif alabileceğini ifade etti. Partileri ikna ettikten sonra Cemil Çiçek'e gittik. Genel başkanımızla birlikte Adalet ve Kalkınma Partisi'ne gittik. O zaman Sayın Erdoğan, mecliste böyle bir komisyonun kurulmasına sıcak bakmadı. 'İki siyasi parti birlikte kuralım, hatta şimdi kuralım,' dedi. Ama mecliste kurulmasından yana tutum almadı. O yüzden kurulmadı.

İlk toplantımızdaki tartışmalar, belli ölçüde tutanaklara yansımadı. Çalışma usulleri belirlenirken, partiler meseleye bakışını ortaya koyarken Adalet ve Kalkınma Partisi adına konuşanlar, ısrarla Türkiye'nin Kürt meselesinin olmadığını, Türkiye'nin Kürt meselesinin iktidarı döneminde çözüldüğünü, Türkiye'nin bir terör meselesi olduğunu, komisyonun çalışmasının bununla sınırlı olduğunu, başka bir çalışma yapma konusunda yetkisinin olmadığını ilk başta ifade ettiler. Ama bizim ve diğer siyasi partilerin, bütün muhalefet partilerin ısrarlı çabaları sonucunda komisyonun çalışma usulleri, amacı, hangi konularda çalışma yapacağı konusu daha geniş bir çerçevede ele alındı. Komisyon, çalışma esasları bakımından hem hukuk devleti ilkelerine hem demokrasiye hem de adalete vurgu yapıldı.

Şimdiye kadar yapılan 17 toplantıda çok önemli bir birikim oluştu. Meseleyi takip eden birisi olarak beni şaşırtan, gerçekten çok iyi hazırlanmış sunumların olmasıydı. Meselenin ekonomik boyutuna, sosyal boyutuna, tarihine vurgu yapan, önemli sunumlar, çalışmalar ve raporlar hazırlanmış oldu. Diyarbakır Ticaret Odası'nın, DİTAM'ın, Diyarbakır Barosu'nun veya diğer kurumların yaptığı çalışmadan farklı olarak bunların meclisin hafızasında yer alması, oradaki tutanaklara yansıması ve meclisin çalışmalarının bir parçası haline dönüşmüş olması çok önemlidir. O bakımdan şu ana kadar yapılanlar, eksik ama önemli ve çok değerlidir. Meselenin meclis boyutunda bu kadar kapsamlı bir biçimde ele alınmış olması bakımından çok önemlidir.

Adalet ve Kalkınma Partisi'ne yakın olduğunu düşündüğümüz muhafazakâr milliyetçi camianın sivil toplum kurumları da şahsiyetleri de akademisyenleri de Adalet ve Kalkınma Partisi'nin tezlerinden çok farklı bir biçimde, bu sorunun sadece bir güvenlik meselesi olmadığına, bir terör meselesi olmadığına, çok daha kapsamlı bir biçimde ele alması gerektiğine vurgu yapan sunumlar yaptılar ve raporlar sundular. Raporlar tutanaklarda yok, tutanakların bir parçası olarak var.

Mesela Türkiye İşverenler Sendikası, sorunun ekonomik boyutuyla ilgili dünya örneklerinden hareketle çatışmayı çözmüş ülkelerin ekonomisinin ve bölgelerin nasıl sıçrama yaptığını gösteren çok iyi hazırlanmış bir çalışma sundu. Özgürlükçü Hukukçular Derneği, konuştuğumuz konuyla bağlantılı olarak meselenin hukuksal altyapısını, ona değen çerçevesi konusunda iyi hazırlanmış, oradaki üyeleri de şaşırtan biçimde önemli ve değerli sunumlar yaptılar.

Bu meselede Cumhuriyet Halk Partisi'nin en başından itibaren tezi şuydu. Türkiye'nin Kürt meselesi sadece bir terör meselesi değildir, bir güvenlik meselesi değildir, bir demokrasi, adalet meselesidir. Komisyon, eşzamanlı çalışmalıdır. Bir taraftan sorunun taraflarını, mağdurlarını, uzmanlarını, düşüncesi olan herkesi dinlemelidir. Diğer taraftan da toplumda güven arttırıcı önlemler, toplumsal rızayı artıracak gerçek adımlar atmalıdır. Yasal düzenlemeler eş zamanlı yapılabilir, dedik ancak bu konuda başarılı olamadık. Adalet ve Kalkınma Partisi'nin direnciyle karşı karşıya kaldık. Aradan geçen 3 aylık süre içerisinde bir mevzuat çalışması yapılmadığı gibi bu sürece direndiğini düşündüğümüz kurumların, özellikle yargının tutumunu değiştirmesi konusunda da etkili bir ortak tutum alınamadı.

Arkadaşlarımız parlamentoda o konuya çok vurgu yaptılar. Mesela yargının anayasa dışı, hukuk dışı, adil yargılama ilkelerine aykırı, meseleyi daha da büyüten tutumlarından hukuk çerçevesinde vazgeçmesi ve bu sürece destek olması şeklindeki ortak bir açıklama yapılamadı. Eğer yapılsaydı yargıdaki bu direnç, bu şekilde, ağır bir biçimde devam etmezdi. Yine bazı kurumlar fiili olarak bu sürece direniyorlar. Bu sürecin ilerlemesi açısından ellerinden geleni yapıyoruz. Komisyon, bu konuda da ortak bir tutumu maalesef daha etkili bir biçimde kuramadı.

Komisyon niye önemli? Siyasette büyük gerilim var. Özellikle CHP'ye dönük kurumsal bir kuşatma, yargı kuşatması var. Adalet ve Kalkınma Partisi'nin siyasi kararıyla ilerleyen, siyasi aktörlerine karşı Türkiye'nin neredeyse her yerinde büyük baskı var. Yargı baskısı var. Bu gergin ortamda, bu mesele çerçevesinde siyasi partilerin mecliste bir araya gelmiş olması çok önemlidir. Bir taraftan bütçe görüşmeleri var, her türlü gerilimi yaşadı ama diğer taraftan da bu masa var. Siyasi partiler birbirlerini dinleyerek ilerleyebiliyorlar. Birbirlerini dinleme becerisi gösterebiliyorlar. O bakımdan da ilk ve tartışmasız ortaklaşmayla yürüyen bir süreçtir.

Şimdi ne olacak? Komisyonun tıkandığı meseleler var. Mesela hangi yasal düzenlemeler öncelikle yapılacak meselesi var. Bu konuda devletin ve devlet kurumlarının komisyona yaptığı henüz bir sunum yok. Geçen hafta itibariyle Adalet Bakanı, komisyona geldi. Yasal bir çerçeve konusunda herhangi bir bilgi veya çalışma olmadı. Perşembe günü[3] muhtemelen İçişleri Bakanı ile MİT Müsteşarı komisyona gelecek. Özellikle Türkiye'nin kara sınırları içerisindeki örgütün durumu, geri çekilmenin tamamlanıp tamamlanmadığı ve Türkiye'nin kara sınırları dışındaki alanlardaki durumu, silahların teslim edilip edilmediği, geri çekilmenin tamamlanıp tamamlanmadığı konusunda komisyona bilgi vereceklerini tahmin ediyoruz. Bilgiler eğer bir tamamlama aşamasına gelmiş ise kayıtlara ve gözlemlere göre komisyon ortaklaşarak yasal çalışmalar yapma konusunda bir tutum alacak.

Kişisel görüşüm şudur. Meclis başkanına da ifade ettim. İfade etmeye devam edeceğim. Çalışma usullerindeki esaslara göre 31.12.2025 tarihi itibariyle komisyonun çalışma süresi tamamlanacak. 31.12.2025 tarihi itibariyle de Kürt meselesi doğal olarak bitmeyecek. Bu sorun, çözülmüş olmayacak. Parlamentoda kurulmuş ve bu mesele etrafında siyasi partileri bir araya getiren komisyonun dağıtılmamasını, açık tutulmasını, gerektiğinde toplanmak üzere ya siyasi partilerden gelecek talep veya meclis başkanının çağrısı üzerine toplanabilecek şekilde açık olmasının bu sorunun, meselenin çözümü noktasında çok daha yararlı ve doğru olacağı düşüncesindeyim. Bunu kendi komisyon üyelerimize de anlatmaya çalıştım.

Ama eksik kalan mesele şudur. Toplumda meselenin gerçekten de çözüleceğine dair bir güven ortamı maalesef yeterince yaratılamadı. Bu eksiklik nedeniyle meclis başkanı son 20 günde, bir ayda bizzat kendisi sahaya çıkmaya başladı. Diyarbakır'a geldi.

3. 14 Kasım 2025 tarihine denk gelen perşembe günü

Adıyaman'a gitti. Başka illere gitti. Mecliste bütün basın yayın kuruluşlarının genel yayın yönetmenlerini topladı. Onlara komisyonun çalışması ile ilgili bilgiler verdi. Güven olmayınca maalesef ilerleme de mümkün olmuyor. Güven noktasında adım atacak Adalet ve Kalkınma Partisi'nin siyasi kararlarını ortaya koyacak bir tutumun ortaya çıkması lazım.

Adalet ve Kalkınma Partisi bakımından kişisel gözlemim de şudur. Bu mesele konusunda çok kararlı görmüyorum. İktidarlarında sürdürülebilir ve kontrol edilebilir terörü bir siyasi iletişim aracı olarak kullandılar. Bundan başarı elde ettiler. Her seçimde bir başarı elde ettiler. Bununla muhalefeti terörize ettiler. Bunun üzerinden siyaset kurdular. En son 2023 seçimlerinde biliyoruz.

Böyle bir siyasi ilişki imkânından yoksun kalacaklar. Bunun yerine neyi ikame edecekleri konusunda henüz bir fikirleri yok. Sürecin hızlı ilerlememesinin bir nedeni de Suriye'deki durumla beraber Adalet ve Kalkınma Partisi'nin içinde bulunduğu bu siyasi çelişkidir. O nedenle ilk önce iktidarın en büyük rakibi ve iktidarı mevcut sistem içerisinde değiştirebilecek en yakın güç olan Cumhuriyet Halk Partisi'ne karşı 30 Ekim 2024'te Esenyurt Belediyesi ile bir terör soruşturmasına başladılar. İmamoğlu'nda, terörle başladılar, mali suçlarla devam ettiler. Bunlardan kamuoyunu ikna edecek bir sonuç alamayınca en son casuslukla ilgili saçma sapan, absürt iddialarla kamuoyu oluşturmaya başladılar. Nedeni de kontrol edilebilir terör yerine ikame edecekleri bir siyasi iletişim aracından şu anda yoksun olmalarıdır. O nedenle de kararsızlar ve maalesef daha hızlı ilerlemesinin, adım atılmasının imkânı olmadı.

Hukuksal olarak ilk başta atılması gereken adımlar konusunda 12 Ağustos 2025 tarihinde komisyona yaklaşık 29 maddelik 27 sayfalık bir metin sunduk. Metnin içeriği, çözüm çerçevesinde demokratikleşme adımları neler olmalı ile ilgili. Çok teşekkür ediyorum.

Av. Barış Yavuz-DİTAM Başkan Yardımcısı (Moderatör)

Biz de çok teşekkür ediyoruz. Deva Partisi Mersin Milletvekili ve aynı zamanda da mecliste Yeni Yol Partisi'nde grup başkan vekili olarak Sayın Mehmet Emin Ekmen'e sözü bırakıyorum.

AV. MEHMET EMİN EKMEN
DEVA Partisi Mersin Milletvekili

Birinci oturumda Nilgün Toker Hoca, bir ufuk çizgisi çizdi ve o çizgiye hiçbir zaman erişemeyebiliriz ama oraya yürüme sorumluluğumuz var. Dilan Mızrak Hoca da dünya örnekleri ve akademik literatürümüzden hareketle ufuk çizgisindeki o yaklaşımı zihni bir egzersiz seviyesine indirdi. Salim Hoca da omuz çizgisi tanımı ile, esneklik içerisinde, ulaşılabilir hedeflerden/meselelerden bahsetti.

Bakalım biz de bunu ayak seviyesine indirebilecek miyiz? Yani küçük adımlarla da olsa, bir meseleyi harekete geçirmek, ilerletebilmek ve o ufuk çizgisine doğru yürüyebilmek. Buna dair konuşacağım.

Önce şunu ifade etmem gerekiyor: Bu iş başladığından beri hep oluru isteyerek, oluru zorlayarak, olabilirliği topluma göstererek konuştuk. Olmazı, zoru, sıkıntıyı yer yer muhataplarıyla konuştuk ama kamusal alanda sıkıntıları çok az ifade ettik. Bugün de konuşmamda böyle iyimser bir ton göreceksiniz. İngilizler, 'wishful thinking' diyorlar. Yani bir şeyi olması arzu edilen şekliyle anlatmak, konuşmamda belki de bunu göreceksiniz.

Şuna da inanıyorum. Her süreç biriciktir. Bu biriciklik, çatışmanın sebepleri ve karakteristiğinde olduğu gibi, çözüm çabasında da biriciktir. Süreçler açısından mimarisi ve ajandası en kuvvetli bir süreci zehirleyerek ifsat edebileceğiniz gibi, en zayıf mimari ve belki de sıfır ajanda ile başlayan bir süreci bile olgunlaştırarak hedefe ulaştırabilirsiniz.

Bu da toplumun ortak çabasına/katkısına, siyasi alanın, siyasetin genişletilmesi çabasına bağlıdır. Biraz da böyle meseleyle bakıyoruz.

Yine bir ön şerh de içinde olduğumuz girişim/mevcut durumla reel bir şekilde yüzleşmemiz gerektiğidir. Bu yüzleşmeden kaçınanlar olduğu gibi, karşılaştığı gerçeğe dair her tarafta bir tatminsizlik de görüyorum. Ama reel durumu anlamamız gerekiyor. Ben ne anladığımı söyleyeyim. Ekim ayının sonlarına doğru Ömer Öcalan'ın, Abdullah Öcalan'ı ziyaretinden sonra kamuoyuna paylaştığı cümle dışında şu ana kadar bir gelişme olmadı. Bir süre de olmayacak gibi gözüküyor. O cümle 'bana imkân ve fırsat verilirse bu meseleyi silah, şiddet zemininden demokrasi, siyaset, hukuk zeminine çekmeye muktedirim' cümlesiydi.

O cümle Kalıcı barışa, pozitif bir barışa ve bu meselenin anayasal düzlemde, Cumhuriyet'in paradigması düzleminde çözümüne bir vaat içermiyordu. Sadece bir yöntem değişikliği içeriyordu. Bu yöntem değişikliği de; Nilgün Toker'in bahsettiği gibi siyasete alan açma, demokratik zemine alan açma ve silahların varlığının bugüne kadar bloke ettiği bir durumu ortadan kaldırmaya işaret ediyordu.

TBMM komisyon görüşmelerinde, en azından devlet kurumları açısından, pozitif barışı yadsımayan ama negatif barış kodlarıyla ilerleyen bir dil, bir söylem var. Devletin müseccem hali olan Devlet Bahçeli ne yapılması gerektiğini çok iyi biliyor. Bunu da ifade etmekten çekinmiyor. Tabii 100 yıllık alışkanlıklardan kurtulmanın zorlukları var. Devlet beyin olağanüstü şok edici bulunan söylemlerle de süreci ilerletme ve tamamlama arzusu ve çabası var.

Negatif barış, çatışma ve şiddet halinin son bulmasını, pozitif barış ise kök sebeplerin ortadan kaldırılarak kalıcı barışa ulaşılmasını ifade ediyor. Negatif barış minimum seviyede bir çatışmasızlık, halidir. Ama esas olan çatışma halinin kurumsal olarak ortadan kaldırılmasıdır. Silah ve şiddetin bir yöntem olarak işletilen araçlar itibariyle zihni dönüşümden başlayarak ortadan kaldırılmasıdır.

Bizde Türk Ceza Kanunu, TMK ve Ceza İnfaz Kanunu, bir örgütün kendini feshetmesi ve bir tasfiyeye tabi tutmak istemesi halinde onlara ilişkin nasıl bir hukuki prosedür işleyeceğini göstermiyor, anlatmıyor. Böyle bir perspektifi yok. Zaten dünyada böyle bir örnek de yok. Sürecin atipikliği açısından bunu sürekli söylüyoruz. Gerçekten dünya örneklerinin dışında bir durumla karşı karşıyayız ve neticede özel bir yasaya ihtiyaç var. Özel yasa deyince biz fesih ve tasfiye sürecini kastediyoruz ama devlet bir yandan sadece PKK'yi kastediyor. "Öyle bir yasa dizayn edelim ki FETÖ bundan faydalanmasın, başka bir örgüt bundan faydalanmasın" diye düşünüyorlar. Başta bunun hukuk, eşitlik açısından zor olacağını düşünüyordum. Ama Çalışmışlar, başarmışlar. Şöyle bir cümle ile başlayacak bir yasa; "kendi kendini fesheden ve tasfiyeye tabi tutan örgüt hakkında uygulanacak yasa" diye başlandığında, isminde PKK geçsin geçmesin düzenlemenin diğer örgütlere uygulanamayacağı açıktır.

Diğer örgütler için infaz kanununda bazı şeyler olabilir. Ama bu yasanın sadece PKK ile ilgili olma KCK'yi kapsamama riskini de görüyorum. Böyle bir durum; KCK'ye bağlılık iddiasıyla süregelen DTK, HDK ve benzeri dosyalar için bir sorun olacaktır. Dolayısıyla yasa yazım aşamasında dikkatli, tetikte durulması gerekecek. Diyorlar ki, "şöyle anlaştık. Örgüt kendini tasfiye edecek. MİT bunu tescil edecek ve sonra bir yasa çıkacak". Bence bu sürecin en saçma ve süreci kilitleyen yönü bu ön anlaşma. Böyle bir şey olamaz. Çünkü hukuki statü, tasfiyenin bir parçasıdır.

Kimin hangi hukuki statüye tabi olacağını, kimin yeni dönemde entegrasyon politikalarına kolayca geçiş yapabileceği, kimin cezalandırma veyahut da uzaklaştırma, yani bir süre ülke dışında kalma gibi sebeplerle sürecin dışında tutacağının belirli olması gerekir. Böyle bir özel yasası olmadan bir tasfiye girişiminin çalışamayacağını 1999 yılı Barış Grubunda, 2009 yılı Habur'da da gördük. Böyle bir girişimi bir hâkim veya savcının yorumuna ya da ona bir sarı zarfta not götürecek bir istihbarat görevlisinin inisiyatifine bırakamazsınız. Her şey çok açık ve net olmalı.

Her şey çok açık ve net olması gerektiğinde de üç grup hukuki durum karşımıza çıkıyor: Biri, örgütün doğrudan dağdaki kadroları; ikincisi, cezaevlerinde olsun olmasın yargılaması devam edenler; üçüncüsü de yurt dışında olanlardır.

Bu grupların da kendi içinde basitçe üç tasnife tabi tutulabileceği gözüküyor. Birincisi bir silahlı eylemin doğrudan parçası, eylemcisi veya karar vericisi olanlar; ikincisi herhangi bir eyleme karışmayanlar, üçüncüsü de örgüt yöneticileridir. Zannediyorum bu, Avrupa için de cezaevi için de dağdakiler için de geçerli bir tasnif olacak gözüküyor. Bunda da birtakım ön mutabakatların olduğu anlaşılıyor. Belli eylemci ve yöneticilerin belirli bir süre bu sürece dahil olmaması yönünde bir düşünce var. Bu çerçevede bir yasa, muhtemelen, mutabakata uygun olarak gelecek.

Bizden de komisyonun bir raporunu bekliyorlar. Bu naif bir beklentidir. Biz masada değiliz. MİT Başkanı'nın bizi ilk bilgilendirmesi dışında son 3 aylık gelişmeler hakkında ilave bir bilgi sahibi de değiliz.

Biz süreci yürütenlere eşlik etmeye çalışan insanlarız. Onların yürüttüğü sürecin meşru olduğunu topluma anlatıyoruz. Onları iyi ve güzeli başarma konusunda cesaretlendiriyoruz. Komisyona tarafların mutabık kaldığı bir metin gelirse -kabaca İmralı, Kandil, MİT üçlüsünün mutabık kaldığı bir çerçeve gelirse- biz doğruysa onaylarız, eksikse tamamlarız, yanlışsa eleştiririz. Bunun dışında komisyon bir çerçeve metin koyacak. Devlet kaç kere yasa çıkartmış?

AK Parti iktidarının 1. yılında 2003 yılında Topluma Kazandırma Yasasını çıkartmış. Kimse uymuş mu? Hatırlıyorum. Öcalan'ın avukatları dönemin Adalet Bakanı Cemil Çiçek'e gitti. Cemil Çiçek dedi ki "Milli Güvenlik Kurulundan bu yasayı zar zor zor geçirdik. Arkadaşlar gelirse biz gereken esnekliği göstereceğiz." Bir kişi bile gelmedi. Çünkü arka planı yoktu. Örgütü çökertme kabul edildi. Kısmen de o vardı. Ama Cemil Çiçek demişti. Biz bunu çok zorlamayacağız, demişti. Olmadı. Etkin pişmanlık var ama Olmuyor. Eve dönüş yasalarının değişik formları var ama Olmuyor. O zaman bunun arka planında bunun nasıl çalışacağı yönünde Kandil ile, İmralı'yla varılmış bir mutabakatın önümüze getirilmesi gerekir ki biz sonuç üretecek bir kodifikasyon yapalım, bir yasalaşma yapalım. Orada da en idealini ya da en kötüsünü değil, uygulanabilir olanını tercih edelim.

Bir de bu özel yasanın dışında infaz yasasıyla da bazı esneklikler gelebilir. Malumunuz son 10 yıldır -bir parti ismi zikretmeyeyim, bu süreçte kimseyi incitmiyoruz- maharetin en yoğun gösterildiği alanlardan biri infaz yasasında değişiklik adıyla örtülü aflar oldu. Kişiye özel af çıkartıldığını biliyoruz. İnfaz yasasında bir cümle değişti. Belki 3.000- 5.000 kişi faydalandı ama kişiye özel oldu. Burada da infazda eşitlik gelirse, terör iddiasıyla yargılanan, mahkûm olmuş, yargılanması devam eden herkes için bir kazanım olur. Covid Yasasındaki eşitsizlik giderildiğinde terör kapsam dışı tutulmazsa bu devam eden infazlar açısından büyük bir şey olur. Bunu şöyle anlayın: 30 yıllıklar, 32 yıllıklar gerilimi, bir anda 25 yılla bir hakka dönüşebilir.

Umut hakkı da Öcalan üzerinden tartışılıyor ama anladığım kadarıyla umut hakkının 250-300 kişiyi ilgilendiren yönü var. Bunun içinde galiba DAİŞ hükümlüleri bile var.

Pozitif barış açısından devlet ne yapması gerektiğinin gayet farkındadır. Mesela bu süreçte Erdoğan'ın iki paragraftan uzun konuşma yaptığı tek bir konuşma var. Kızılcahamam AK Parti Kampının açılış konuşması. Orada kalıcı barış hedefinden bahsediyor. Silahların susması, örgütün tasfiyesini kalıcı bir barış için yeterli bulmuyor. Bunu bir aşama olarak görüyor. Devlet Bahçeli'nin Türkgün Gazetesi'nde yazdığı iki metin var. Bu konuda özel bir makale de yazdım. Orada siyasi partiler yasası, yargının tarafsızlığı, bağımsızlığı, seçim yasası, hatta yeni anayasa gibi birçok mevzuda çok önemli göndermeler bulunuyor. Zaman zaman çelişkiler de görünüyor. Bu çelişkili söylemler taban baskısıyla ilgili mevzulardır diye düşünüyorum.

MİT Başkanı bize geldiğinde bir süre pozitif barış üzerine konuştu. Kamuoyuna ilan edilen dört kademenin de dördüncüsü entegrasyon... Bir de MIT Akademi Başkanı 20 dakikalık sunumunun 15 dakikasını pozitif barış üzerine yaptı. Pozitif barışın kök sebepleri ortadan kaldırarak gerçek anlamda bir yapısal dönüşüm, demokratikleşme anlamında neye işaret ettiğini biliyorlar. Ama ne kadarını becerirler, bilmiyorum. Bu işleri yapmanın zorlukları var. Bu zorlukların Bir kısmı içinde bulundukları ilişkiler yumağı ya zihniyetten kaynaklı bir problem olabilir. Bir kısmı da Hocamızın da bahsettiği gibi Şili'de 5 yıl süren iki defa referandumdan geri dönen düzenleme gibi. Demokrasi her zaman matah bir şey olmayabilir. 2015 FARC anlaşması da Kolombiya'da referandumdan döndü. Allah'tan taraflar sahip çıktı da ana eksen bozulmadı.

Dolayısıyla sonuçta ortada sandık varsa ki bütün eksiklikleri ile birlikte var. Bunu bütün taraflar açısından aynı zamanda demokrasinin gücü kadar süreç üzerinde yarattığı stresi ve baskıyı da görmemiz gerekiyor.

Bu arada Türkiye'ye gelecek olanların ya da cezaevinden çıkacakların hangi ekonomik, eğitim, sosyal, siyasal katılım modelleriyle destekleneceği hususunun stresli bir alan olduğunu düşünüyorum. İlk yasaya girip girmeyeceği konusunda bir fikrim yok. Bence girmeli tabii ki.

Ne olup biteceğini konuşmaya çalışıyoruz.

Anayasa mevzusunda CHP'nin şöyle bir tutumu oldu: "Erdoğan, bir şekilde bu işe takla attırır. Yeniden kendisine seçim imkânı getirecek bir hava yaratır. Biz de bunu engellemek için diyelim ki "Anayasa'nın konuşulmasını istemiyoruz." CHP bunu söyleyince MHP de hemen atladı, tamam dedi. "O zaman 42. 66 vs. maddeleri de konuşmayalım." neticede komisyonun yayınlayacağı demokratik perspektif raporunda da anayasa olmayacak. Bu da çok nettir.

Tahminim odur ki bu yasa çıkar. Eve dönüş dediğimiz şey kamuoyunun ikna olacağı bir şekilde görünür olur. Sonra AK Parti anayasa tartışmalarını açar. Ama bu süreçte çok dikkatliler. İstanbul Cumhuriyet Başsavcılığı, adeta CHP'yi 'tekme tokat' masadan kaldırmaya çalışıyor. Numan Kurtulmuş ve Abdülhamit Gül de CHP'yi elinden kolundan tutarak masada tutmaya çalışıyor. CHP'nin anayasa tartışmalarını süreç tamamlayıncaya kadar dondurdukları anlaşılıyor.

Geçmişle yüzleşme, hafıza, adalet, onarıcı adalet mevzularına da bir süre girmeyeceğimizi düşünüyorum. Bunun da bir stres yarattığını düşünüyorlar. Komisyonda sadece iki kere konuşmacının sözüne milletvekilleri oturduğu yerden müdahale etti. Her ikisi de geçmiş dönemde yaşanan polis ve asker şiddeti ile ilgiliydi. "Biz sizi buraya polisimize, askerimize hakaret edin diye çağırmadık" diye müdahale ettiler. Galiba biri, Barış İçin Kadın İnisiyatifi, diğeri de İttihad-ül Ulema diye bilinen dernek konuşmasında idi. Neticede ilk aşamada bu yönde hiçbir adım atılacağını düşünmüyorum. Dünya örneklerinde hafıza, adalet meselelerinin 20 yıl sonra bile ele alındığı örnekler var. Bunlar da zaman içerisinde olur. Neticede siyaset olarak vazifemiz elimize geçen küçük bir imkânı esnetebilmek, büyütebilmek, bir sonraki aşamaya taşıyabilmektir, tüketmek değildir. Dışarıdan bakıldığında bazen çelik çomak oynadığımız da düşünülebilir ama elimizdeki bütün imkanlar bundan ibarettir. Teşekkür ediyorum.

Av. Barış Yavuz-DİTAM Başkan Yardımcısı (Moderatör)

Teşekkür ediyoruz Sayın Ekmen. İçeriden aldığımız bilgilere göre gelecek bir yasa var. Hatta ilk yasaya dahil olmayacak bir kavram kullandığınıza göre başka yasalar da var. Bir demokratik perspektif raporu var. Anladığımız kadarıyla gelecek yasalarda örgütün kendini feshetme halindeki durumdaki hukuki düzenlemeler de olacak. İnfaz yasasında örgüt üyeleri ile ilgili herhalde 3/4 infaz şartlarına ilişkin değişiklik olacak ve umut hakkına ilişkin de bir düzenleme olacak diye içeriden tespitler var.

Şimdi de sözü DEM Parti Diyarbakır Milletvekili Sayın Serhat Eren'e veriyorum.

AV. SERHAT EREN
DEM Parti Diyarbakır Milletvekili

DİTAM'a, gelen arkadaşlara, katkı sunan hocalarımıza, hepsine çok teşekkür ediyorum. Arkadaşların çoğu geniş, çok ayrıntılı bir şekilde konuyu ifade ettiler, konuştular. Bize çok bir şey bırakmadılar ama yine de hızlıca bir birkaç noktayı ifade etmek isterim.

Türkiye'nin 100 yıllık politikalarına baktığımız zaman, esas alınan temel politika tamamen halkların, inançların çeşitliliğini reddeden inkârcı, asimilasyoncu, tekçi bir politikadır. Bu politika, tarihsel süreç içerisinde sosyal, siyasal ve ekonomik olarak Türkiye'de bir açmaza ve tıkanmaya yol açmıştır. Demokratik toplum süreci, bu tıkanmayı aşmayı amaçlayan bir çağrı, bir süreç olarak da addedilebilir. Bu çağrı, sadece Türkiye'de Kürtlere dönük değil aynı zamanda bu ülkede yaşayan bütün halklarla birlikte ortak geleceği inşa etmenin bir çağrısı olarak da addedilebilir.

Sadece Kürtlere değil tüm Türkiye toplumu derken şu örnek üzerinden gidersek açık bir şekilde anlaşılabilir. Çatışmalı süreçte Türkiye'nin temel kaynakları ülkenin yoksullarına, işçilerine, emekçilerine, emeklilerine, çiftçilerine sunulmak yerine tamamen savaş politikalarına, savaşa hizmet eden bir noktada kullanıldı. Barış, emeğin, adaletin, bölüşümün kendisidir. Bu mesele sadece Kürtlerle sınırlandırılmamalı, bizatihi tüm Türkiye toplumunu ilgilendiren bir mesele olması hasebiyle de tüm toplumun bu sürece destek vermesi gerekir.

27 Şubat 2025 çağrısı akabinde 11 Temmuz 2025 tarihindeki silah yakma merasimi yapıldı. Nihayetinde de 26 Ekim 2025 tarihinde örgüt Türkiye sınırları içerisindeki bütün güçlerini çekti. Bu gelişmeler, Sayın Öcalan'ın 27 Şubat çağrısıyla ortaya koymuş olduğu paradigmada ısrarcı olduğunu, bunun taktiksel olmadığını, tamamen stratejik olduğunu gösterir. Kürt sorununda savaş ve çatışmalı zemin yerine siyasal ve hukuksal zemine çekmeye çalışan bu süreç, hepimiz için çok anlamlıdır. Buna sahip çıkmak hepimizin temel sorumluluklarından biridir.

Bu sürecin bir sonuca evirilmesi için hukuksal olarak neler yapılmalı? Barış süreçleri sadece çatışmasızlık süreçleri değil, aynı zamanda barışı adaletle, hukukla, vicdanla sağlayabilecek süreçlerdir. O nedenle birinci olarak şunu açık bir şekilde ifade etmek gerekir. Sürecin mimarı, aktörü ve belki de sürecin bugünlere gelmesinde en büyük payı olan Sayın Öcalan'la görüşme yapılması, çok önem arz edecektir. Dünya deneyimlerine baktığımız zaman doğru barış liderlikleri ile kurulan doğru ilişkiler üzerinden çözümler gerçekleşmiştir. Mesela Kolombiya'da FARC gerilla Komutanı Timoşenko ile yapılan görüşmeler sonucunda bir barış gerçekleşmiştir. Güney Afrika'da Mandela'ya "terörist" denmiş, Güney Afrika Kongresi'ne sürekli "terörist örgüt" olarak adlandırma yapılmış ama nihayetinde bizzat Güney Afrika Cumhurbaşkanı Mandela'yla

görüşme sağlamıştır. Nepal'de yine gerilla komutanı Prachanda ile yapılan görüşmeler sonucunda bir barış süreci gerçekleşmiş, toplumsal uzlaşma sağlanabilmiştir. Örnekler çoğaltılabilir. ETA liderleri, IRA'da Gerry Adams'la yapılan görüşmeler de var.

Dünya deneyimleri bize şunu gösteriyor. Toplumda güçlü meşruiyeti ve halk tarafından karşılığı olan güçlü barış liderlikleriyle yapılan görüşmeler, barış süreçlerinin sonuca evirilmesini sağlayan önemli süreçlerdir. Bu kapsamda şunu açık bir şekilde her tarafta da ifade edebiliriz. Komisyon, Sayın Öcalan ile görüşmeli mi, gitmeli mi, gitmemeli mi? Evet. Her ülkenin çözüm koşulları, özgün koşulları farklı olabilir ama bütün çatışmalı çözüm süreçlerine uygulanabilecek evrensel niteliğe bürünmüş deneyimler var. Bu deneyimlerden biri de çatışmanın bizzat aktörü olan kişilerin aynı zamanda çözümün bizzat öznesi olmalarıdır. Bu süreçte komisyonun Sayın Öcalan ile görüşmesi birçok şeyin aşılması açısından önemlidir.

Türkiye, tarihsel süreç içerisinde Kürtlerle bir şekilde meselenin çözümü konusunda birtakım girişimleri olmuş. Bu girişimler, başarısız olmuş olabilir ama bu girişimlerde rol alan aktörlere baktığımız zaman hiçbir zaman güvenlik bürokrasisini aşan bir muhataplığın ötesine geçmedi. Bu yaklaşım, meseleyi terörize eden "terör" bağlamına, güvenlikçi bir bağlama sıkıştıran bir yaklaşımın sonucudur. Ama Türkiye toplumunun %95'ini temsil eden komisyonun, meclisin Sayın Öcalan'la görüşmesi Kürtler açısından siyasal muhataplığın kabulü anlamına gelecektir.

Güvenlik bürokrasisinden iletişime geçme hali, kimisi karşı çıkabilir ama nihayetinde toplumda meşruiyeti olan, karşılığı olan, bu sürecin liderliğini üstlenen ve Kürt halkının temsilcisi olarak addedilen biriyle görüşmenin yapılmış olması tarihsel süreç içerisinde Kürtlerin siyasal muhataplığın da resmi olarak kabulü anlamına gelir. Böyle bir görüşmenin gerçekleşmesi durumunda bu süreçte geri dönüşü mümkün olmayan bir aşamaya hem bizlerin hem de devletin çok rahat bir şekilde girebileceğini düşünüyorum. Sonraki adımların da hızlıca atılabileceği konusunda hiç endişem yok.

Bir diğer şey ve en önemlisi de bu süreçlerin toplumsallaşmasıdır. Komisyon kuruldu, toplumun çok farklı kesimlerini dinledi, görüşlerini, eleştirilerini aldı. Komisyon, bu sürecin toplumsallaşmasında kıymetli işler yaptı ama eksik kaldı. Öte taraftan ise maalesef AK Parti iktidarı bu sürecin toplumsallaşması konusunda çok da istekli olmadığını, büyük adımlar atmadığını, MHP'ye göre çok daha alt seviyede, daha düşük bir çalışma içerisinde oldu. Ana akım medyası, iktidarın tahakkümündedir. Medya, bu ülkede güvenlik politikalarını üretmenin bir aracı haline dönüşmüş durumdadır. Medyayı geçmemek gerekiyor. Medya, toplumun bakış açısını ortaya koyan yaklaşımını, desteğini, daha doğrusu vicdanının biçimlenmesinde dahi rolü olan güçlü bir alandır.

Türkiye'de özellikle ana akım medya, barış kavramını tamamen kriminalleştiren, Türkiye toplumu nezdinde öcüleştiren, savaşla anan bir noktaya gelmiş durumdadır. Dünya deneyimlerinden örnek verilebilir. IRA'ya dair çatışma çözümü sürecinde basının dili, barışı kriminalize eden, barış gazeteciliğinin gelişmediği, herkese terörist olarak

bakıldığı durumlarda toplumsal desteği çok düşüktü. Bilakis Garry Adams, BBC'ye çıktığı andan itibaren toplumsal destek artmaya başladı. Bu örneği, Kolombiya'da, Nepal'de, İspanya'da ve dünyanın birçok yerinde medyanın muhalif kesimlere alan açması durumunda barış dilinin, barış gazeteciliğin gelişmesinin toplumsal meşruiyeti, toplumsal desteği arttırdığında görebiliriz. Toplumsallaşma meselesinde basının, sivil toplum örgütlerinin çokça büyük katkılarına ihtiyacımız var.

Negatif barış süreçleri, pozitif barış süreçleri var. Kürtler, 100 yıllık süre içerisinde mevcut hukukun dışında tutulmuş bir kesimdir. Sadece Kürtler değil, ayrıca solcular, sosyalistler ve toplumun farklı demokrasi güçleri hukukun dışında tutulmuş temel aktörleridir. Negatif barış sürecini, çatışmasızlık sürecini kurumsallaştırabilmek ve bir sonuca götürebilmek için hükümetin, devletin atması gereken adımlar var.

Siyasal, hukuksal anlamda suçlanmış, hukuk dışı bırakılmış bütün aktörlerin siyasal ve demokratik yaşama katılımlarının sağlanmasına ilişkin yasal düzenlemelerin yapılması kaçınılmazdır. Bu düzenlemeler, sadece gerillaları kapsamamalı, demokratik siyasete, sosyal yaşama ve demokratik mücadeleye katılımlarını sağlayacak yasalar da çıkarılmalı. Uzun yıllardır sürgünde göçe zorlanmış siyasi aktörlerin toplumsal, siyasal ve demokratik yaşama katılımlarını sağlayacak yasaların çıkarılması da elzemdir. Keza haksız, hukuk dışı bir şekilde zindanlarda bulunan siyasal aktörlerin de toplumsal, siyasal ve demokratik yaşama katılımlarının sağlanmasını, özgürleşmelerini sağlayacak yasaların çıkarılması önemlidir.

Bunların hepsi yetiyor mu? Negatif barış sürecinin pozitif barış sürecine evrilmeden önce bir takım yasal düzenlemeler olmak zorundadır. Terörle Mücadele Kanunu, Türk siyasal tarihinde, hukuk pratiğinde demokratikleşmenin ve Kürt sorununun demokratik yollarla çözümünün önündeki en büyük engeldir. Toplumun tamamını terörize eden, aydınları, yazarları, hukukçuları, Kürtleri tamamen terör bağlamına oturtan ifade ve örgütlenme özgürlüğünün önündeki en büyük engellerden biri Terörle Mücadele Kanunu'dur. Terörle Mücadele Kanunu'nun değişmesi, toplumsal siyasal yaşama katılan bütün güçlerin demokratik siyaset yapmaları için güvencenin kendisidir. Yine Türk Ceza Kanunu'nda ifade özgürlüğünü engelleyen, ayrımcılığı körükleyen çok sayıda yasa var. Bunların değiştirilmesi, çatışmasızlık sürecinden sonra toplumsal, siyasal yaşama katılanların demokratik siyaset yürütmesini güvence altına alacak maddelerden biridir.

Umut hakkı, temel bir haktır. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin 2014 yılında vermiş olduğu bir haktır. Umut hakkı, sadece Sayın Öcalan'ı ilgilendiren kişisel bir özgürlük meselesi değil, aynı zamanda Türkiye'de hukukun bütün toplum için uygulanabilmesine olanak sağlayan temel maddelerden biridir. İnfaz kanunundaki düzenlemeler, ayrımcılığı, eşitsizliği sistematize eden yasanın kendisidir. Bunun değişmesi, demokratik siyasetin önünü açan maddelerden biri olacaktır. Bütün bu süreçler, negatif barış sürecinin pozitif bir barış sürecine evirilmesi için ilk adımlardan biridir.

Negatif barış sürecinin tamamlanıp halkların birlikte, bir arada, eşit koşullarda, barış içerisinde yaşamalarını sağlayacak toplumsal sözleşmenin ilk adımlarından biri de pozitif barış sürecidir. Özgürlük yasalarıdır. Bu süreç halkların kendisini içinde bulabileceği, halkların, Kürtlerin dillerinin kültürlerinin, kimliklerinin güvence altına alınmasını sağlayacak bir süreçtir. Negatif barış süreci, demokratik, sivil ve özgürlükçü bir anayasanın oluşumunda Türkiye toplumunun hazırlanmasını sağlayacak. Kürt sorununun çözümünde taşları döşeyecek parametrelerdir. Yine yerel yönetimlerden, ana dilden bahsetmek gerekiyor.

Bütün bunlar, pozitif barış aşaması, mücadele gerektiren süreçlerdir. Biz sadece beklenti içerisinde olursak, nasıl olsa görüşmeler oluyor, nasılsa Sayın Öcalan ile devlet arasında yürüyen bir süreçtir, bekleyip görelim dersek; dünyada hiçbir iktidar, hiçbir devlet toplumların mücadelesi en üst seviyeye çıkmadığı, toplumun ısrarla talep etmemesi durumda böyle adımları atması mümkün değildir.

Komisyonda çok sayıda sivil toplum örgütü, yazar, aydınlarımız dinlendi. Sadece dinlemekle yetinmemek gerekiyor. Bütün bu süreçte rol alan sivil toplum örgütlerine, hukuk örgütlerine bir çağrımız olacak. Dinlendiniz, taleplerinizi ileri sürdünüz ama bunların takipçisi olmak gerekir. Buna ilişkin akademisyenler, sivil toplum örgütleri, siyasi partileri açıklama yapmalı, meclise yazı yazmalı. Bu sürecin sağlıklı bir sonuca ulaşması için zorlamak gerekiyor. Sadece beklersek, bu sürecin ilerleyebileceğini düşünmüyorum. Sabırla dinlediğiniz için teşekkür ediyorum.

Av. Barış Yavuz-DİTAM Başkan Yardımcısı (Moderatör)

Biz teşekkür ediyoruz. Herhâlde perşembe günü Komisyon toplantısı var. Komisyon toplantısından sonra Abdullah Öcalan ile bir görüşme olabilir. Sorular ve katkılar bölümüne geçiyoruz. Soru sormak ve katkı sunmak isteyen kişilere söz verdikten sonra Sayın milletvekilleri cevaplarını verirler.

KATKILAR, SORULAR VE CEVAPLAR

Sedat Yurtdaş-DİTAM Başkan Yardımcısı

Öncelikle açıklamalarınız için teşekkür ediyorum. Örgüt yöneticilerine ayrı, üyelerine ayrı, eylemcilerine ayrı, eylemi bilinmeyenlere ayrı hukuk uygulanması, bu prosedürün başarısı açısından son derece sakıncalı olur. Bu sürecin sonuca gitmesi açısından dünya deneyimleri de böyle söylüyor. Salim Hoca, örgüt bütünlüğünü bozan bir davranış olarak nitelemişti. Barış süreçlerinde fiilen bulunan Mendo Balcı, İsviçre'de Barış Kurumu'nda on yıllardır çalışan biri olarak da başka sakıncaları olduğunu söylemektedir. Sorum öncelikle komisyondaki arkadaşlara. Komisyon bu konuda meclise ne önerecek? Anayasal bir öneride bulunmayacak ama demokratikleşme perspektifi içerisinde anayasayı da kapsayan önerilerden bulunmaktan kaçınan bir dil ya da bir rapor mu hazırlayacak?

Erhan Ürküt-Avukat

Merhabalar. Sürecin geldiği aşama açısından kısa bir ekleme yapmak isterim. Komisyonun İmralı'ya gidip gitmeme meselesinin halen tartışılması, sürecin aktörlerinden biri ile konuşulması ve sesin bu kadar büyütülmesi süreçte bir tıkanmaya neden oluyor ve otoritenin ayak sürtmeye yönelik bir davranışıdır. Yine komisyon ile iktidar/otorite arasında bir zayıflığın olduğunu da bir hukukçu, bir yurttaş olarak gözlemliyorum.

100 yıllık Kürt sorunu süreç içerisinde salt yasal değişikliklere atfedilerek çözülmesi büyük sıkıntılar yaratıyor. Demokrasiye geçişte ayak sürtünmesi ve buna ilişkin oyalamalar yapılması süreci sıkıntıya sokacak. Çünkü yasal değişikliği yapan şu anki iktidar yarın tekrar yasayı değiştirebilir. Riskli bir durumdur.

Otorite, kamu güvenliği, kamu barışı, kamu düzeni ve iktidarının selameti arasında garip bir ruh halini yaşıyor. Önerim, AİHM kararlarının derhal uygulanmasıdır. Anayasa'nın 90. maddesi ile birlikte AİHM kararlarından çok fazla yasal değişiklik söylendi. AİHM'in Demirtaş, Kavala, Bakır Türkiye, Işıkırık Türkiye, İmnet Türkiye, Şorli Türkiye, Gurban Türkiye kararları uygulanırsa, İnfaz Kanunu, Terörle Mücadele Yasası, TCK 314-2 Maddesi ve 220'deki değişikliklerle birlikte, hem yargıçlarda adalet duygusunu tekrar geliştirecek hem de doğal haliyle yapısal değişikliklerde adalete güvenirliğin artmasının bir nedeni olacak. Çünkü bu kararlarının uygulanması, yapısal değişiklikleri öngörüyor. Yoksa yapılacak en mükemmel yasaları, yargıçlar uygulamadıktan sonra anlamsız olacak. 10 Mart 2025'de Gazete Duvar'da tartışılan bu konulara ilişkin yazdığım kapsamlı yazıya bakılabilir.

Komisyona bir başka eleştirim var. Emin Ekmen ile Sezgin Tanrıkulu sağ olsunlar bana dönüş yapmıştılar. Engellilerin komisyonda dinlenmemesi çok büyük bir meseledir. Toplumun kırılgan yapısına sahip olan engellilerin deneyimlerini bu tür çatışmalı

süreçlerde dile getirmesi sürecin ilerlemesine ve barışa evirilmesine büyük katkılar sağlar. Ancak engellilerin komisyonda dinlenmemesi bir hatadır. Dilekçeyle komisyona engellilerin neden dinlenmesi gerektiğine dair bir başvuru yaptım. İki komisyon üyemize de söyledim. Komisyondan gelen cevap 'ilgi alanımız değil, bizi ilgilendiren bir konu değildir' şeklinde oldu. Bu da garip bir şey. Toplumsal barışın inşasında hukukun rolü ile birlikte engellilerin rolü büyük katkı sağlayacaktır. Ancak komisyondan böyle bir cevap gelmesi de komisyonun ruhuna aykırıdır.

Son olarak Demirtaş'ın tahliye edilme konusunun çok konuşulması ve var olan güncel hukukun es geçilmesi meselesi var. Demirtaş'ın tahliye edilme konusunda gelişigüzel paylaşımlar yapılarak, gelişigüzel söylemlerle bugün tahliye olacak, yarın tahliye olacak söylemleri başta kamuoyu, aileleri olmak üzere toplumda büyük bir infiale neden oluyor. Ailelerde büyük bir kırılganlığa neden oluyor. Dile özellikle dikkat edilmeli.

Meral Özdemir-DİTAM Başkan Yardımcısı

Komisyon üyelerine sorum var. Sayın Numan Kurtulmuş, beraberinde bir ekiple Diyarbakır'a geldi. Sivil toplumla görüştü. Ardından Adıyaman'a gitti. Her ne kadar anayasa ve hukuk meselesini konuşuyor olsak da toplumda hala barış süreci ile ilgili temkinli bir iyimserlik söz konusudur. Uzun süre adını bile ne koyacağımızı bile düşündük. Barış süreci, çözüm süreci vesaire. Rıza üretme konusunda komisyonun şehirlere giderek insanlarla konuşup, oranın sivil toplumuna veya toplumun bütün dinamiklerine yönelik böyle bir çalışması var mı? Komisyonun böyle bir rolü var mı? Böyle bir çalışması olacak mı? Planınız var mı?

İkincisi Numan Bey bir önceki gün basın kuruluşlarıyla bir araya geldi. Dedi ki "Bu mesele, Türklerle Kürtler arasında bir barış süreci değil, bir terör örgütünün tasfiye sürecidir." Bütün komisyona gelenler, külliyatlı raporlar hazırladılar. Ama bir yandan da ne zaman ki süreçle ilgili bir şey konuşulduğunda Erdoğan, Kızılcahamam'ın dışında sadece birer cümleyle fikir beyan ediyor. İktidarın kararsız tutumu devam ediyor. Biz bundan sonra ne beklemeliyiz?

Av. Barış Yavuz-DİTAM Başkan Yardımcısı (Moderatör)

Erdoğan, Kızılcahamam'da konuşurken Cumhurbaşkanı olarak mı, AK Parti Genel Başkanı olarak mı konuştu?

Mehmet Emin Ekmen-DEVA Partisi Milletvekili

(Erdoğan az mı konuşuyor?)

Erdoğan'ın AK Parti Genel Başkanı olarak konuşmasına ihtiyacımız var. Çünkü cumhurbaşkanı olarak süreci yürütüyor. İmralı'ya gerekli izinleri veriyor. İstihbarata gerekli talimatları veriyor. Yeri geldiğinde Suriye ile ilgili esneklikleri sağlıyor. Ama çıkıp topluma bunu niçin yaptığını, niçin yapması gerektiğini, niçin bunun doğru bir iş olduğunu anlatmıyor. Temel problemlerden biri budur. Bir önceki 2013 sürecinde çok güçlü bir retorik üretmişti. Ama bu süreçte bu anlamda da ürettiği katkı çok zayıftır.

(Örgütü ayrıştırmak doğru mu? Rapor nasıl çıkar?)

Örgütü kategorize etmek meselesi anladığım kadarıyla arka plan mutabakatında bir miktar hayat bulmuş. Bir şeyi dürüstçe söylemek lazım. Komisyonun raporu iki ayaklı olacak. Biri bir eve dönüştür. DDR dedikleri fesih, silah bırakma, terhis ve entegrasyon ayağı olacak. Ki entegrasyon ayağını bile ikiye bölebilirler. Entegrasyona daha tereddütlü yaklaşabilirler. İkincisi muhalefetin baskısıyla komisyon çalışmasına da giren Numan Kurtulmuş'un da zaman zaman referans verdiği hukuk, demokrasi, adalet ve özgürlük alanlarında bir vizyon, bir perspektif belgesi oluşturacak.

Anayasa mevzularında CHP'nin tutumu belirleyici olabilir. Ama CHP üyelerinin çok önemli bir kısmının meseleyle kurduğu bağı sağlıklı buluyorum. Tabii çok değişik kesimlerden temsilci arkadaşlarımız var. Ama 10 üyenin yarıdan fazlasının meseleye sağlıklı baktığını düşünüyorum. Orada bir esneklikle anayasa kelimesi geçirmeden bazı konular geçer mi? Bunu zaman gösterecek. Sonuçta raporun oy birliği ile çıkartılması hususunda kuvvetli bir arzu var.

(Yasa bile güvence sağlar mı?)

Yasalar her zaman değişebilir. O yüzden öyle bir tedirginliğe gerek yok. Keşke ihtiyaç duyulan yasaları bir an önce çıkartmaya başlasalar. Mevcut yasaların bile nasıl bir temkinlilikle sürekli ertelendiğini görüyoruz. Komisyonda rıza üretiminin küçük bir kısmını sağladı. Bir agora, bir meydan, bir köy kahvesi gibi herkes geldi anlattı. Anlatılanlar, bir blokaj, sansür gözetilmeden raporlara, metne geçti. Raporlama tekniği açısından bugüne kadar anlatılan konuların rapor özetinde yer alması gerekir. Bunu Meclis Başkanlığı ile görüştüm ama o da daha belirsiz. Bu şekilde de yer alırsa burada bir kazanım olacaktır.

(Komisyon şehir şehir gezse miydi?)

Şehir şehir gezme meselesi, ilk başta konuşulmuştu ama öyle kaldı. Bu saatten sonra komisyonun yeni bir sosyal etkinlik yapması beklenemez. Numan Kurtulmuş'un Diyarbakır ziyareti de kişisel bir ziyaretti. Ertesi gün yürüyüşteki saçma diyalogla bizim bir günlük çabamızın tamamını buharlaştırdılar. Onu da sitem olarak burada muhataplarına ulaştırmak üzere söyleyelim. Komisyonun görev süresi, 31 Aralık 2025'te

doluyor. Uzatılmasının önünde bir engel yok. Bazen Numan Kurtulmuş diyor ki "Bu komisyon üçüncü gözdür, izleme heyetidir." Öyle bir şey yok ne üçüncü gözdür ne izlenme heyetiyiz ne de başka bir şeyiz.

Muhtemelen yasada örgütün kendi kendini tasfiye ettiğinin Milli Güvenlik Kurulu ve MİT Başkanlığı tarafından tescilini, teyidini kodlayacaklar. Yasayı tasfiyeden sonra çıkartacağız. Ön anlaşmasının saçma unsurlarından biridir bu mevzu. Bu süreçteki en anlamsız seremoniyi 26 Ekim 2025'teki Türkiye'den çekilme seremonisi olarak gördüm. Bir, örgüt zaten kendini feshetmişti. İki, zaten tasfiye içerisindeydi. Üç, zaten Türkiye'de anlamlı bir varlık kalmamıştı. Dört eğer bir sürecin içerisindeysek geri çekildiği varsayılan 35-40 kişinin en yakın adliyeye veyahut da en yakın karakola giderek yeni sürece tabi olmak istediğini beyan etmesi gerekirdi. Ama yasal altyapı olmadığı için onu yapamadılar. Biz, geri çekildik dediler, bunu niye yaptılar?

Açıklamaya bir saat içerisinde Cevdet Yılmaz, Efkan Ala, Ömer Çelik cevap verdi. Gelecekler bize diyecekler ki bahsettiğimiz o tasfiye oldu. Ama öyle anlaşılıyor ki Sayın Cumhurbaşkanı'nın da beyanlarından 26 Ekim açıklamasını bir baz ve veri kabul ederek yasama aşamasına geçilecek. Bu bahsedilen konuların tamamı da önce Komisyonun çerçeve metninde yer alacak sonra yasa teklifi olacak. Komisyonun çerçeve metninin oy birliğiyle çıkması beklentileri karşılayabilir. Ama yasa teklifine dönüştüğünde Cumhur ittifakı yine başına buyruk davranabilir mi? Davranabilir. Ne yapmamız gerekir diye bir soru oldu. Teyakkuzda kalmak, tetikte kalmak, bütün gelişmeleri takip etmek ve sadece devlete ya da örgüte değil, süreçle ilgili tüm paydaşlara olumlu yönde bir katkı sunmaya devam etmek gerekir.

Yenişehir Mah.
Ali Emiri 1. Sokak
Nuyap Plaza No: 21 Kat: 7/48,
21100 Yenişehir/Diyarbakır
Tel: +90 412 228 00 03
E-Mail: info@ditam.org

@DitamDiyarbakir
ditamdiyarbakir
Dicle Toplumsal Araştırmalar Merkezi
@ditamm